

M A K t á r

2006/12. szám

Alapította: a Magyar Alkotóművészeti Közalapítvány

Balázs Mari:

A legszomorúbb alkotó

8. oldal

Büki Attila:

A lényeges felmutatása

Lator László új kötetéről

10. oldal

L. Simon László:

Egy lépéssel közelebb az igazsághoz

beszélgetés Szepsy Istvánnal

14. oldal

Kaló Béla:

Az arbiter és az „egyszeri szellemi tünemény”

16. oldal

Cseh Bori:

A végtelen lehetőségek időtlensége

Borkovics Péterről

21. oldal

Karcpoétika

„A józan kritikának szövétneke világít és melegít, a szofista hiúság kanóca pedig perkel és vakít. (...) tisztázatlan kezekben pedig csupa méreg s alacsony gonoszságnak eszköze, mely egyaránt emészti mind a literatúrát, mind az embert.”

Berzsenyi Dániel

Kedves Olvasók! Tisztelt Művészek!

Az év eleje óta a szerkesztőséget érő sok-sok benyomás között egyre erősödött a szűk-reszabottság érzése. Az Önök bizalmának, figyelmének és hozzáink eljuttatott írásainak, javaslatainak hatására a rendelkezésünkre álló 24 oldal hónapról hónapra egyre kevesebbnek bizonyult. A MAK Kuratóriumának és a támogatói segítségnek köszönhetően a következő évfolyam számainál nőhet a lap terjedelme. Ebből következően javítani szeretnénk az egyes alkotóművészeti ágak megjelenési lehetőségeit, s a rovat szerkesztésben is tervezzük újításokat, kiegészítéseket. Többen talán már érzékelték a külsőben megjelenő változásokat is, amelyeket januártól még teljesebben szeretnénk megvalósítani.

Még egyszer nagyon köszönjük érdeklődésüket, aktivitásukat (sok esetben szeretetüket), amelynek köszönhetően a lap meg tudja kezdeni harmadik évfolyamát. A magyar Alkotóművészeti Közalapítvány Kuratóriuma, valamint a szerkesztőség nevében áldott, békés karácsonyt és nagyon boldog újévet kívánunk!
A szerkesztőség

Az Art-Export Kft. és a Magyar Művészellátó Rembrandt születésének 400. évfordulójára meghirdetett pályázatának díjazottjai:

Festészet kategória, profi szint

1. díj Fehér László:
Önarckép Rembrandtra gondolva II.
2. díj Regős István: Éjjeli járat
3. díj László Dániel: Kislányom

Festészet kategória, amatőr szint

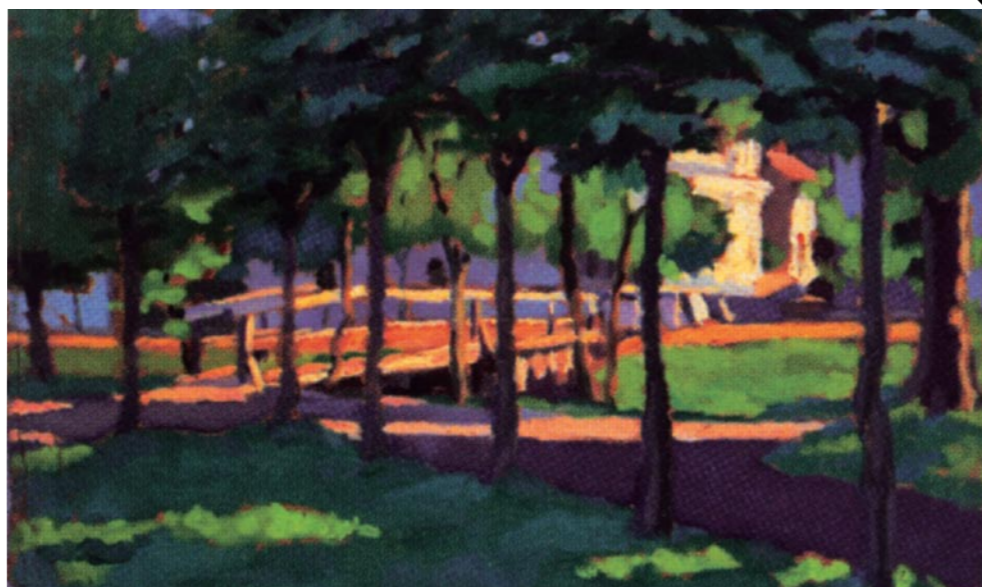
1. díj Szabó András: Babel világa
2. díj Szász Veronika: Kettős önarckép
3. díj Szabó Balázs: 52613
Különdíj Papageorgiu Andrea: Sötétedés után

Grafika kategória, profi szint

1. díj Kéri Imre: Két felhő Hercules Seghersnek
2. díj Neuberger István:
Kufárok, álszentek és hamis próféták kirugdosása a „Szent Helyről”
3. díj Ezüst Zoltán: Ikaros
Különdíj Tóásó Edit: Éjszaka

Grafika kategória, amatőr szint

1. díj Miklósvölgyi János: Magányos cédrus
2. díj Kurucz Miklós: 21. század
3. díj Reisz Ilona: Öreg
Különdíj Szabó Kristóf: Este

Smohay János: Park híddal, 1915, olaj, vászon, 27 x 36 cm

Smohay 25

Negyedszázados a Smohay Alapítvány

Visszatekintő kiállítás nyílt a Smohay Alapítvány negyedszázados történetéről. A székesfehérvári Szent István Király Múzeum Csók István Képtárában megrendezett tárlaton az évforduló alkalmából nemcsak a díjazottak, hanem az alapító, Smohay János életéről és műveiből is láthatunk válogatást.

Ez utóbbi kamara-kiállítás azért is érdekes, mert megtudható belőle a mecénás, Smohay János (1891-1975) életútja, valójában füstbementnek nevezhető terve illetve nagyvonalú gesztusának indítéka. Az első világháború előtt a Képzőművészeti Főiskola festőhallgatójaként szenvedélyes érdeklődéssel, munkaszorgalommal és fegyelemmel tanuló fiatalember végül is a tanulmányok befejezése (1919) után nem a művészpályát választotta, hanem a családi hagyományok folytatójaként a székesfehérvári Fő utcai kalapüzletüket vezette. Pedig sajnálhatjuk, mert a bemutatott néhány mű tehetséges, a középserűnél fel-tétlenül jobb, kissé poszt-nagybányai hangulatú képek alkotójaként mutatja be Smohay Jánost.

A végrendeletében megfogalmazottak alapján egy fiatal és lehetőleg székesfehérvári művészek támogatására létrehozott alapítványról álmodott. Ez az akkori nehézkes bürokrácia és a kezdeményezés rendhagyó volta miatt csak halála után hat évvel, 1981-ben szerveződött meg annyira, hogy a mecénás tevékenység megindulhasson. A Smohay Alapítványnak hosszú ideig volt lehetősége, hogy díjat és ösztöndíjat is kiadasson, mígnem 2000-től kezdve ez utóbbi forma szünetel.

Ami az alapítvány kuratóriumának munkáját illeti, a neves művészettörténészekből álló bizottság jó és – főleg a kezdeti (a kilencven előtti) korszak díjazottait nézve – bátor döntéseket hozott, mind a díjak, mind az ösztöndíjak tekintetében. A jelenleg látható kiállításon csak a díjazottak bemutatására nyílt lehetőség, az ösztöndíjasok listáját, illetve egy-egy művük reprodukciójával és életrajzi, valamint a pályafutásukkal kapcsolatos információk a katalógusban kaptak helyet.

A díjazottak immáron tekintélyes listáján szereplő alkotókat megfigyelve elmondható, hogy azóta valamennyien a hazai kortárs művészet jeles képviselőivé váltak, amit műveik kvalitásán kívül más megmérettetéseken, díjazásokon vagy például biennálékön történő szereplésük is igazol. Ugyanakkor a zsűrit di-

cséri, hogy már akkor is figyelembe vették a művészi irányzatok pluralitását, amikor annak elismerése hivatalosan még kevésbé létezett, és ez a körültekintés mind a mai napig megmaradt. Így az ironikus vagy olykor társadalomkritikus megközelítések (például Wahorn András, Bukta Imre, Hejtes Szomjázók, Roskó Gábor) elismerését ugyanúgy megtaláljuk, mint a konstruktív-konceptualista, (Lugossy Mária, Móder Resző, Bachmann Gábor, Kicsiny Balázs, El-Hassan Róza, Csörgő Attila, Zsemlye Ildikó) vagy az esetlegesen magánmitológákat is ki- és feldolgozó, lírai, festői látásmódok (El Kazovszkij, Kelecsényi Csilla, Jónás Attila, Mazzag István, Ősz Gábor, Mulasics László, Július Gyula, Bodó Sándor) figyelembe vételét.

Nagyon nehéz feladatot vállalt(t) tehát magára a kuratórium, amikor a széles, és reményeink szerint egyre szélesebb művészeti palettáról kiválaszt egy-egy díjazásra méltó fiatal művészt. Az eddigi döntésekre nemigen lehet panaszunk, így reméljük, hogy gondos munkájukat a jövőben, az elkövetkező negyedszázadban is folytatják. Erről, az Alapítvány tevékenységéről megfogalmazott reményünk igazolásával majd a díj alapításának 50. évfordulóján elmélkedhetünk újra. Addig – marad az alkotás és alkotó-figyelés. **SGY**

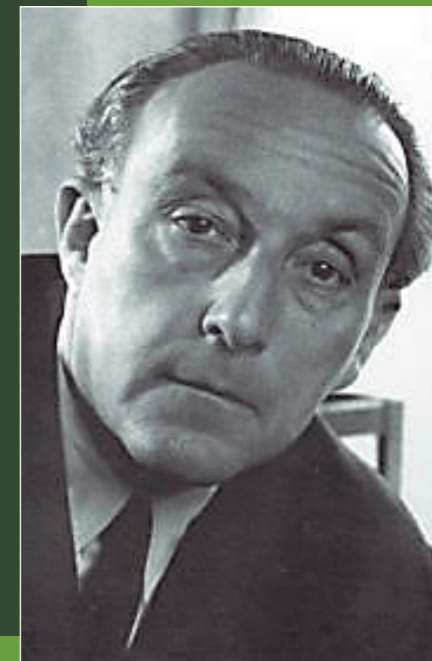

Roskó Gábor: Nehéz protestáns élet, 1987, olaj, rétegelt lemez, 152 x 152 cm

Nem csak szerkesztő

Még feldolgozatlan a Rónay György-életmű

Rónay Györgyöt, bár emléke nem tűnt el a köztudatból, jó ideje leginkább mint a Vigília egykori szerkesztőjét vagy műfordítót, esetleg mint tanulmányírórt tartjuk számon. Pedig a Budapesten 1913-ban született és 1978-ban elhunyt, rendkívül sokoldalú Rónay mint író és költő is meghatározó alakja volt a hatvanas-hetvenes éveknek: a Nyugatos iskolához sorolható szerző regényei (A nábob halála, a A párdúc és a gödölye, Esti gyors, Fák és gyümölcsök, Képek és képzelgések, az Alkony éve stb.) és versei tulajdonképpen a „régipolgári irodalom” záróakkordjainak tekinthetők, csakúgy, mint Márai munkái. (Ebben az összehasonlításban az „új polgári irodalmat” nagyjából a Mészöly–Esterházy–Nádas vonal mentén lehet meghatározni.) A Rónay- és a Márai-életmű összevetése amúgy is kézenfekvő volna: a két, majdnem egy idősz, hasonló kaliberű és indíttatású író végül teljesen más pályát futott be, míg Márai az emigrációt választotta, ahol „lassan lehullott nevééről az ékezet”; Rónay, aki nemes egyszerűséggel „patkánynak” nevezte az emigránsokat naplójában, köztudottan katolikus, reakciós szerzőként is a maradás mellett döntött.

Pályája viszonylag zökkenőmentesen indult: első verseskötete, A tulipánok elhervadtak 1931-ben jelent meg. '39-ben Modern francia líra címmel versfordításait, majd 1940-ben első regényét, a Lázadó angyalt adták ki. Rónay nagyon könnyen és gyorsan írt: 1942-ben ismét egy verseskötet, a Te mondj el engem következett. Minde mellett a Révai Könyvkiadó lektoraként tevékenykedett, 1943-ban ott találjuk az Ezüstkor szerkesztőbizottságában, 1945-től pedig kisebb megszakítással majdnem haláláig a Vigília szerkesztője is. Ez a felfokozott intenzitás később is jellemző lesz rá: a háború után is követhetetlen sebességgel ontja a fordításokat, tanulmányokat, esszéket, közben írja regényeit és elbeszéléseit, sőt időről időre összerak egy-egy újabb verseskötetet.

Abban, hogy a szerzteágazó életművet valamelyest megpróbáljuk átlátni, a legtöbbet a Rónay-napló segít: a Magvetőnél az életműsorozatban megjelent két vas-kos kötet, amely egyszerre írói napló, műhelynapló és olvasónapló.

A feljegyzések közül az első 1945 januárjában készült (a '45 előtti elveszték). Ahogy a zsigerileg katolikus Rónay írja: „Túlélni? Miért, milyen jögon éljem túl, ha nemzedékemből talán senki nem éli? Miért éppen én? – A megváltás a szeretet túladása. A szenvedés értelme a szeretet”.

És túlélte, amíg Radnóti vagy az e rovatban már megidézett Őrley nem élte túl. A háború iszonyata többször felbukkan későbbi novelláiban (ezek gyűjteménye Szeptemberi halászat címmel jelent meg); és minden egyes elbeszélésben ott van az értelmes élethez ragaszkodó, a rommá tört városban tébláboló kisember kiszolgáltatottsága a történelemmel szemben. A kisemberé, aki, mint a Harmat utca 8. című elbeszélés üldözött zsidókat bújtató hősei, vagy a nyilasok által agyonlőtt, embermentő Unter Lajos suszter, mégiscsak pillanatok alatt válik köznapi hőssé.

A Rónay-novellák azonban jóval a háború után jelentek meg. Az írónak előbb még túl kellett élnie a zavaros negyvenes és a még zavarosabb ötvenes éveket. Rónay 1947–49-ig szerkesztői, írói munkája mellett a Demokrata Néppárt országgyűlési képviselője is volt. Később úgy emlékezett erre az időszakra: mindent vállal, csak

képviselőiséget soha többé. Döntését talán magyarázhatja az a Vas István által idézett félmondata is, amely szerint „ennek a népnek nem írókra van szüksége, hanem tanítóokra” („vezetőkre?”). Reisinger János Rónay-tanulmányában hozzátesszi: az író ennek jegyében vállalt előadásokat is közvetlenül a háború után a „legszelebb neprétegeknek szóló” Világnézeti Akadémián.

Több helyen idézett életrajza szerint 1948-tól a hatvanas évekig irodalmat tanított egy középiskolában, és nem jelenhettek meg művei. Ezt pontosítani kell: 1956-ban látott napvilágot A francia reneszánsz költészet című munkája, 1957-ben egy verseskötete, majd a Petőfi és Ady között című esszégyűjteménye. 1959-ben kiadták A nábob halála című regényét, 1960-ban pedig a Képek és képzelgéseket. Rónay klasszikus értelemben véve nem volt indexen, mint mondjuk a raktárba száműzött Hamvas Béla. Kiseb-nagyobb munkái a Napló tanúsága szerint mindig akadtak (leginkább fordítások, többek között Balzac, Anatole France, Stendhal, Eluard); sőt, amikor az '56-os forradalom után visszatért Pestre,

állást ajánlottak neki az Irodalomtudományi Intézetben, amit ő visszautasított.

(Az 1956-os eseményeket egyéni szemszögből írja le. A forradalom alatt vidéken ragadt, a hírek alig-alig jutottak el hozzá. Bár a történetek súlyát felmérte, nem üdvözölte kítőrlő lelkesedéssel a népfelkelést, többször írt naplőbejegyzést a Szabad Európa és a Nyugat „felelőtlen uszításáról” vagy arról, hogy – katolikusként! – nem kívánja vissza a „keresztény kurzust” sem.)

Az intellektuális, kifinomult és letisztult Rónay-próza és a „gondolati líra” darabjai a Napló tanúsága szerint folyamatosan készülnek, érlelődnek, át- és átíródnak – Rónay mindig több művön dolgozott egyszerre. Regényei közül Az esti gyors 1963-ban, az Idegenben 1967-ben, A párdúc és a gödölye viszont már csak 1978-ban, halála évében jelent meg.

Regényei egytől egyig klasszikus lélektani regények: hol a család és az egyén konfliktusa, hol az egyén és a társadalmi szabályrendszer összeütközése, hol a belső vívódások kerülnek középpontba. Nyelviileg, stílusban, narrációban Rónay soha nem hajtott végre bravúrt: kicsit kiszámítható, nyugodt és könnyen olvasható próza az övé, amely a hatvanas-hetvenes évekre eltűnt klasszikus magyar középpolgári világról szól – ugyanúgy, mint a kortárs Márai vallomásai.

Lírája sem tartogat meglepetéseket – a Rónay-versek értékét kizárólag akkor mérhetjük pontosan, ha nem az öntörvényű zenit, a nyelvvirtuózt keressük mögöttük, hanem a nyugodt és bölcs költőt, akinek világát – miközben már formálódik a Petri-életmű, és a zenébe kevert underground költészet – még mindig a klasszikus mérték határozza meg. Verseinek gyűjteménye Szerű címmel 1981-ben jelent meg.

A „Vigília szerkesztőjének” írói életművét, bár halála óta kishiján harminc éve telt el, a mai napig nem dolgozták fel: jól mutatja ezt a fellelhető bibliográfiák és életrajzok pontatlansága is. Igaz, hogy egy komoly monográfia hatalmas munka volna – viszont Rónay aligha hagyható ki az irodalomtörténetből.

Péntek Orsolya

Fluxus

Csáki László
Született 1977-ben, Mosonmagyaróváron

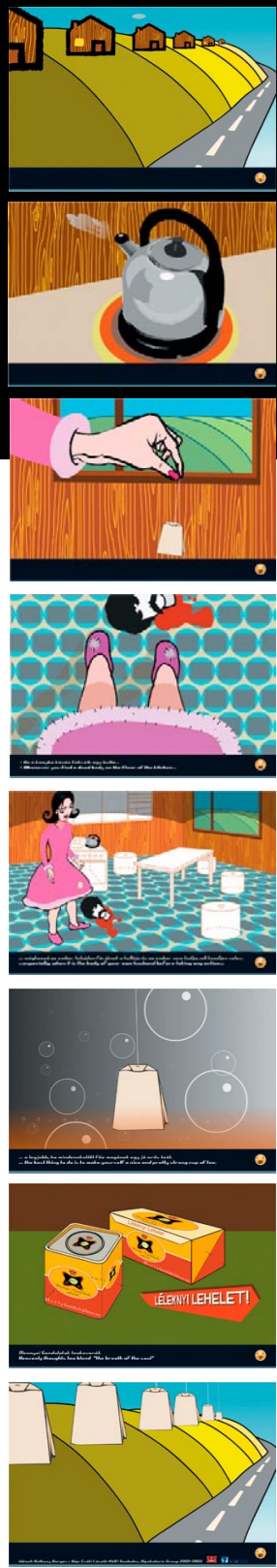
TANULMÁNYOK
1992-1996 Győri Művészeti Szakközépiskola
1996-2002 Magyar Iparművészeti Egyetem,
Vizuális Kommunikáció Tanszék, videó szak
2003- DLA képzés Magyar Iparművészeti Egyetem

TAGSÁG
Magyar Független Film és Videó Szövetség
Fiatal Képzőművészek Stúdiója Egyesület

EGYÉNI KIÁLLÍTÁSOK 2000-től
2000 Fast Fest Weekend Fiatal Filmek fesztiválja, Kijev
2000 Chez Deniel étterem, Budapest
2001 Művészetek Háza, Szombathely
2001 Miro Fotógaléria, Budapest
2004 „A KAPUS LAKÁSA” ACB Galéria, Budapest
2005 „MŰVÉSZET ÉS ÉLVEZET EGYBEN” Millenáris kerengő, Budapest
2006 „ADAPTÁCIÓK ÉS DOKUMENTUM” ACB Galéria, Budapest
2006 „AGÁR-PROJEKT A MAGYAR AGÁRRÓL” Néprajzi Múzeum, Budapest
2006 „KÉPTÖRTÉNETEK 2001-2006” Irokéz Galéria, Szombathely

Progresszív abszurd, avagy irónia mesterfokon

Csáki László alkotásai

Tea

Fluxus

Ezt kend a hajadra! Természetes adalék posztmodern kiegészítővel, 100% bio produkció, mesterséges színezéket, genetikailag módosított összetevőket és egyéb egészségre ártalmas kemikáliákat nem tartalmaz.

A reklámfilmek célja, hogy kedvet ébreszenek bizonyos termékek fogyasztásához, szolgáltatások igénybevételéhez, ezt a célt többféle eszközzel érik el. Kialakultak a meggyőzés sztereotip sablonjai. A tudományos (vagy áltudományos) alátámasztás, szélesen mosolygó elégedett „fogyasztók” (félprofi vagy teljesen amatőr reklámszínészek szerepltetése), szakmai szervezetek: fogorvosok, kozmetikai sebészek, mesterfordárok és egyéb „csodatévő” kamarái, társadalmi egyesületek és gittegyetek ajánlása, híres színészek, focisták, táncdalénekesek és egyéb hírcsok szerepltetése stb... Am viszonylag kevés reklámfilm választja a humor eszközt célja eléréséhez.

A reklámfilmeknek különös és különleges fajtája, amelyekhez termék nem társul. Hiába próbálnánk a Fluxus termékcsaládhoz tartozó hajszelét beszerezni, nem kapható az sem a kis-, sem a nagykereskedelemben, de még a legalitás határát súroló (vagy épp a zavarosában létező), legelvetemültebb titkos internetes oldalakon és a vírusok módjára terjedő netszemét emilek útján sem férhetünk hozzá. Igaz, ami igaz, Csáki Laci reklámfilmje ahelyett, hogy kedvet csinált volna, épp az ellenkező hatást érte el. Persze távol áll tőle, hogy szokványos reklámfilm készítsen, így a film hatása is más, a megszokottól erősen eltérő értelemben igazolja létjogosultságát.

A történet röviden egy kamaszfiú életének egy napját meséli el. A fiú gondos édesanyja minden reggel rutinszerűen keni fia hajába a Fluxus márkájú hajszelét, amely egész sokáig acélos tartást ad a hajnak, míg nem

koradélután a hajból kimorzsolhatóvá válik. Ezen művelet, mármint a hajból történő zselé-kimorzsoltatás látható megelégüléssel jár, és az azt követő relatív megtisztulás megkönnyebbülést okoz szerencsétlen áldozatának. Közben peregnék a képek a „kozmetikum” „gyártásáról”. Egy szocialista nagyüzemre emlékeztető gyárban a munkához készülődő fiatal munkáslegények veszik fel speciális koponyüket, melynek elején kerek lyuk utal a fluxus termék legfontosabb összetevőjére.

Paul Auster Timbuktu c. regényrészletének rövidfilmes adaptációjával Csáki Lacinak sikerült a „fluxus művészet” korábbi ismerethalmazát egy újabb jelentésszinttel kiegészíteni.

A történet eredetileg a 60-as évek Amerikájában játszódik, melyet Csáki Laci leleményesen ültetett át a 70-es, 80-as évek hazai szociális környezetébe, abba az idődimenzióba, amikor ő volt hasonló korú iskolás. A megfelelő helyszíneket Dunaújvárosban találták meg.

Turul Kóla, a szénsavas tudat-stabilizátor

(Szilágyi Kornéllal és Szolnoki Józseffel közös munka)

A Fluxushoz hasonlóan kitalált termék a nyereg alatt puhított „Turul Kóla” is (www.turulkola.hu), mely már több fogyasztó-jelölt érdeklődését felkeltette, aki fáradságot nem kímélve felkutatta Csáki Laci emilcímét, és levélben érdeklődött a beszerzési források iránt.

Kiterjedt kutatások bizonyítják ugyanis, hogy a kóla szó etimológiailag magyar eredetű, nevezetesen a kell-e...?, köll a ... szavakból alakult ki. Az ősmagyarok portyázásai és kalandozásai során, amikor más népekkel találkoztak azok szemében félelmet vagy betegségét láttak, akkor megkínálták őket ezzel a nyereg alatt hordott (puhított) gyógyító itallal, és a következőket mondván kínálták: „Kell-e...? Köll a?... Kóla?!” miközben odanyújtották a becses nedűt.

Intarzia

Ez a már régóta ismert technika némely korokban népszerűbb, máskor talán kevésbé. Mostanában inkább kevésbé, ám ez a tény nemhogy elijesztené, inkább inspirálja Csáki Laci, hiszen a szociális vége felé oly népszerű díszítő eljárás mindnyájunknak eszébe juttatja e korszak életérzését, idióta reklámjaival, „trabisodástul, Skála Ágítstul”. Az intarziák előzménye szintén egy ál-reklámfilm, mely a Laci által, „Sport” névre keresztelt cigarettát hirdeti. Reklám és marketing szakemberek is megirgylhetik a frappáns szlogent: „Legyen a Sport a szenvedélyed!” Szóval Laci az ál-reklámfilm csodakapusan otthonát mutatta be az ACB Galériában, „A kapus lakása” című kiállításán. A kiállítás annyira sikeres volt, hogy az összes kiállított intarziás képet és bűrt felvásárolták.

Az intarziák elkészítéséhez Laci műbútorasztalos-intarziakészítő mesterével is alkalmazott, akiktől sokat tanult választott technikájáról munka közben.

Csáki Lacinál a filmes- és a tárgyasztal képzőművészeti tevékenység általában együtt jár, ugyanis minden filmjéhez először storyboardot készít; forgatás közben ügyel arra, hogy a képregény változat is elkészüljön. Erre a feladatra legutóbbi filmjénél A hangya és a tücsöknél már külön fotóst alkalmazott. Az intarziák többségénél is lehetett volna szövegburoréket használni, de összesen egy gondolat-burorék jelenik meg a telefonos lánnyal, mely gondolatburorékban szöveg helyett arc látható, logó, amelyet Laci egy amerikai védjegyjelvényben talált. Ez a logóarc szerepel többek közt a Tea álreklámban is, melyet Pálfi Szabolcs készített. Laci előszeretettel használ a képzőművészeti és a filmes alkotásaiban logókat és piktogramokat.

„Szeretem a 60-as, 70-es, 80-as évek tárgyi világát, annak az ormótlanságát: a műbőrfotelektől a csipketerítőig. Ismerem az általános iskolai fal-

Foto: Többnyire Cs. L. fényképezte, kivétel: Fluxus - Horváth Árpád - A hangya és a tücsök - Hermann Ildi

újságot, a lambériát – van egyfajta kötődésem a korhoz, mert ebbe nőtem bele, és ezért mindig megjelenik műveimben. Azért nyúlok ehhez, mert otthon érzem magam benne, szeretem ennek a kornak a tárgyi kultúráját.”

Kréta-animációs filmek

Ha éppen nincs elég pénz egy másfél órányi játékfilm elkészítésére, fogj egy iskolatáblát, három doboz krétát, rajzolj és filmezd azt! Így készült a Napok, melyeknek értelmét adott a félelem és a Darazsak, ludak, körtefa c. animációs film is.

A hangya és a tücsök

Hamarosan kész, már csak az utómunkálatai vannak hátra A hangya és a tücsök c. filmnek. A Hajnóczy novellát Szemző Tibor ajánlotta Laci figyelmébe. Szemző szerint ehhez a történethez jól illik a krétaanimáció vizuális világa. Hajnóczy egyenlő arányban ábrázolja a szereplőket emberként és rovarként; izgalmasan keverednek a reális és a szürreális elemek. Már az elején egyértelmű volt, hogy animációs film lesz A hangya és a tücsök, de aztán a karakterek lerajzolása közben rájött, hogy sokkal több lehetőség rejlik abban, ha a novellában ábrázolt helyzethez élő szereplőket és épített díszletet használ. Így ugyan nagyobb volt a kihívás, hogy egy fikatív, részben emberi, részben állati környezetet jelenítsen meg, de az eredmény igazolni látszik a rendezői döntést. „Bizonyos napszakokban a hangyák vannak az utcán, bizonyos napszakokban viszont a tücsökök. Így elég, ha körbenézel az utcán.” (Cs.L.) Ezeknek a karaktereknek a tudatos keresése során találták meg színészeiket: Máté Zsoltot és Katona Lászlót. Hamarosan Csáki Laci is feliratközhathat a jól ismert „rovarsztori” kiválóan megjelenítők sorába Hajnóczy, La Fontaine, Aisopus után...

Zielinski Tibor

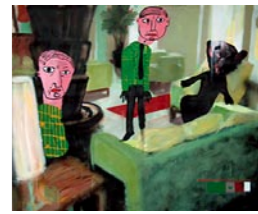
Lány telefonnal

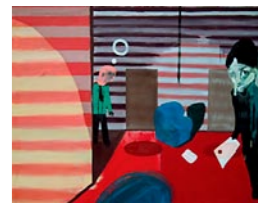
Napozó

Bagoly mondja verébnek, 2002

Az ifjúság megnyugtat 2001

Napok, melyeknek...

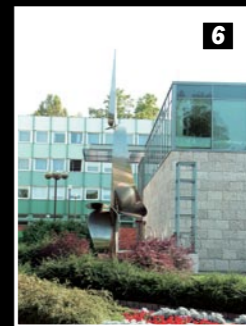

Viki és az olajbogyós lány

1 Donáth Gyula: Turulmadár. (1896) 2 Papp Albert: Tavasz munkája. (1975). Tempera, 60x65 cm 3 Melocco Miklós: Ady: A halottak élén. (1976) 4 Nausch Géza: Második világháborús emlékmű. (1997) 5 Lois Viktor fémkompozíciója. Részlet a „Hangfürdő” c. állandó kiállításból 6 Segesdi György: A szabadság lángja. (1972). Krómozott acél 7 Péterfy László: Szent Borbála. (2004). Bronz, kő 8 Szunyogh László: Salome variációk III. (2005). Bronz viaszveszt., 18x18x8,6 cm

Monostori Imre

Csonkolt művészeti múlt, felemás művészeti jelen Tatabányán

A Turulmadár árnycékában

A Turulmadár – Donáth Gyula alkotása – a honfoglalás millenniumán, az első mélyakna megnyitásának évében (1896) került a Bányász-község szemközti, északról emelkedő Kő-hegyre. Történelmi utalásaival, lényének nyugodt, de merev mozdulatlanságával a város egyetlen jelképes és konkrét értelmet egyaránt hordozó szimbólumává vált Kévéssé sikeres újrafölállításával (1992) pedig utal azoknak a civilizációs, ezen belül művészeti-esztétikai vonatkozású bizonytalanságoknak a továbbélésére is, amelyek a modernkori államigazgatás történetében páratlan módon, a mindössze hároméves (1947-1950) városi lét (és Esztergom megyeszékhelyi rangjától való megfosztása) után megyeszékhellyé vált „szocialista város” közérzetét és mindennapi életvitelét jellemezték, egészen a legutóbbi időkig.

Az eredeti (honfoglalás előtti) Turul-legenda mítikus ereje mint lehetséges történelmi legitímáció, valamint a 20. század közepi „szocialista építés” kierőszkalt és agyonkopotott legendája mint eszmekör bajosan volt harmonikusan összeilleszthető, így azután – az érdemleges ideológiai vitákat e tekintetben is kerülvén – jobb megoldás híján a kettő egybesodródott, összekeveredett. Akárcsak – a közigazgatási papírforma szerint legalábbis: város – a négy előtelepülés: Bányhida, Alsógalla, Felsőgalla és a (csak 1902 óta létező) Tatabánya nevű bányászkolónia. A maga sajátos, színes és bonyolult képletű etnikumaival, a bevándorlók tömegeivel és – már a 19. század végétől – minden értéket (megélhetés, lakás, egészség, oktatás, sport, kultúra stb.) a széntől, a bányászoktól, a bányáktól (később egyéb nagyipari kolosszusoktól) várva.

Bányászegyházak

Ezen okok miatt nem meglepő, hogy az első művészeti manifesztációk (a szinte kötelező bányászzenekart – 1898 – leszámítva) az egészségesen fejlődő magyar-

országi városokhoz képest igen későn, évszázados ütemvesztéssel csak a 20. század közepén születtek meg. 1948-ban az önállóan működő szimfonikus zenekar és a fúvószenekar, 1949-ben a Bányász Táncegyüttes (jeles koreográfusa volt több évtizeden át Hubay Győző), majd 1959-ben a vegyeskar. 1964-ben jött létre a később legendás Bányász Színház, amely kiváló színvonalát Éless Béla, majd László Tibor irányításával egészen a bányász-kodás megszűnéséig tartani tudta.

Maradandó kezdeményezésnek és kimagasló tehetségek fölemelőjének ígérkezett az 1947-ben megalapított Bányász Képzőművészeti Szabadiskola. A maradandóság tekintetében be is váltotta a hozzá fűzött reményeket (hiszen ma is működik a képzőművész kör), nem sikerült azonban iskolát teremtenie és országosan is elismert kvalitásokat fölnevelnie, illetve vonzásokörében tartania. A szabadiskolát és vezetőit (Luzsizza Lajos, Szilágyi Lajos, Kracsirovits Henrik) ugyan becsben tartotta a város, ám nem tudott sem megfelelő letelepedési feltételeket biztosítani, sem pedig kiemelkedő tehetségeket idekötni.

Képzőművészet

Mi sem bizonyítja jobban Tatabánya művészeti életének szegényességét, mint az az elemi tény, hogy az első önálló kiállítóterem csak 1979-ben(!) nyílt meg a megyeszékhelyen, ám egy bő évtized után meg is szűnt. (A funkcióját átvevő Közművelődés Háza korántsem ideális folytatás.) Az eredendően problematikus körülmények miatti személyes konzekvenciák levonása nem maradt el: számos innen származó vagy innen induló, itt működő jeles képzőművész mondott búcsút Tatabányának. (Pl. Droppa Judit textilművész, Gerber Pál festő, Lois Viktor szobrász, Neuberger István festő, Révész Napsugár grafikus.) Maradtak is, meg jöttek is persze mindenfelől: a ma is alkotók közül Kracsirovits Henrik, Papp Albert és Varkoly László festők, Nausch Géza és Szunyogh László szobrászok és mások.

Tatabánya köztéri szobrai közül esztétikai értékeit tekintve messze kiemelkedik Melocco Miklós ide tévedt Ady: A halottak élén című alkotása. (Szomorú mementó: az 1976-ban először a Népház melletti kis tó egyik fél-szigetén fölállított szoborremek két ízben csonkították meg; jelenleg – harmadik fölállítás után – a Fő tér mögött, a Modern Üzleti Tudományok Főiskolája előtti kis téren tekinthető meg, még épségben.) Méltó második világháborús emlékmű a város bányhaidai részén Nausch Géza két hatalmas fémkardból álló alkotása (1997). Vonzó jelenség Szunyogh László Napóra című térplasztika-együttese (2001) a csónakázó tó szigetén. Péterfy Lászlónak három, centrális helyen álló műve közül a Fő téri bensőséges Szent Borbála (2004) a legkiégysúlyozottabb. A szintén a Fő téren látható, reprezentatív mondható Magyar életfa (2000) némiképp didaktikus voltával, az innen nem messze levő parkban fölállított nagyszabású 1956-os emlékmű- és szoborkompozíció (2004) bizonyos teatralitásával és nem mindenben tisztázott gondolatiságával vet föl művészi problémákat. A Fő tér belsejében még 1972-ben elhelyezett krómozott acél Segesdi György-alkotás (A szabadság lángja) eredeti hatását, érvényesülését a néhány éve odaépített, a teret jóformán megsemmisítő banképület nyomasztó tömbje (és a beültetett, egyre növekvő cserjés) teszi tönkre. Erőltetett történetiséget sugalló – és elhelyezése, környezete szempontjából már-már komikus – az Újváros és Óváros találkozási sávjában (útkeresztződésre ügyelve), egy reménytelenül magas posztamensen álló Eszterházy József grófort ábrázoló bronzszobor (2001), Tóth Béla alkotása. A Népház előtti Orpheusz (1980), Varga Imre munkája meglepő módon elhibázott. Az utóbbi időben öröndetesen elszaporodtak a városban a mellszobrok – Gaál Tamás: II. Rákóczi Ferenc (2005); Varkoly László: Szent István (2006); Péterfy László: Gál István (2006); Paulikovics Iván: Nagy Imre (2006) –, ám különösebb esztétikai izgalmak nélkül.

Külön bekezdést érdemel a Tatabányán született, és innen 1982-ben Szentendrére telepedett, de rendszeresen visszatérő Lois Viktor fémszobrász életműve. Hangszerszobrai és egyéb műalkotásai eredetiséget, ötletességet, széles skálájú érzelmi töltést hordoznak. Évtizedes múltra nyúlik vissza az általa létrehozott nyári fémszobrász tábort a szabadtéri bányászmuzeum (Tatabánya) a Turul-szobor mellett a másik idegenforgalmi nevezetessége) kerítésén belül. Kerítésen kívülre azonban máig sem jutott Lois Viktor: a város közterein, utcáin egyetlen kompozíciója sem látható.

Színház, zene, fotóművészet

A tatabányai rendszeres és professzionális színházi élet – az 1980-tól működő Orpheusz Színház után – a rendszerváltozással bontakozott ki. A Jászai Mari Színház a patinás, ámde korszerűtlen Népházban, illetve az építéssel teljesen elhibázott Közművelődés Házában tartotta előadásait Éless Béla, Zubornyák Zoltán és 2001 óta Harsányi Sulyom László direktorkodásával. Ma már látványos, hogy ez utóbbi periódus jelenti az eddigi fénykort.

A város zenei élete az utóbbi egy-két évben szerveződött újjá, s a szimfonikus zenekar becsülendő művészi színvonalat ért el. Vörös Gyula hegedűművész szigorú következetességgel, igényességgel teljesen átalakította, egyszersmind színvonalassá, országosan is jegyzett együttesé formálta a zenekart, s a legjobb úton haladnak a professzionális működés lehetősége felé. A nagyzenekarból alakult „Évszakok” kamaraegyüttes úgyszintén rendszeresen fellép a megyében és szerte az országban. Űde színfoltja a megyeszékhely zenei életének az évtizede megújult szellemű (és új, méltó körülmények közé került) városi zeneiskola Dezső Mariann zongoraművész-igazgató irányításával. A legkényesebb igényeket is kielégítő sztárvendég szólisták rendszeres szerepeltetésével, valamint tavaszi fesztiváljaival és egyéb rendezvényeivel a zeneiskola messze többet teljesít az elvárhatónál.

A Magyar Fotóművészek Országos Szövetségének jelenlegi elnöke, Szamódy Zoltán 1984-ben telepedett le Tatabányán. Tájfotói, természeti képei, festői hatású alkotásai, tematikus sorozatai új szintet hoztak a város művészeti életébe. Dallos István fotográfiainak egy része a hagyományos iskolát követi, újabb kompozíciói erőteljes kísérletezésről tanúskodnak.

Irodalom, Új Forrás

Tatabánya irodalmi élete úgyszintén mindmáig magán viseli a „rendszer” és változása szellemi következményeit. Jóllehet a városhoz közvetlenül köthető írók, költők három Kossuth-díjat is kiérdemeltek annak idején (Kónya Lajos kettőt, Gáll István egyet), ennek – érthető módon – semmiféle hatása nem volt és ma sincs az itteni irodalom állapotára. A szocializmus körülményei között Magyarországon viszont mégsem létezhetett megyeszékhely számba vehető irodalom írók, költők nélkül. Egyfelől tehát föl kellett nagyítani az itt élők – elsősorban a „munkásírók, munkásköltők” – jelentőségét, másfelől importálni kellett néhány tollforgatót. Így került sor a hatvanas években a Miskolcra ideérkezett Baráth Lajos, majd később Győri László, Vaderna József, Kádár Péter (és mások) letelepedésére. (Többségük a megyei napilapnál helyezkedett el, Baráthot a Széchenyi Vállalat fizette, Győri a megyei könyvtárban kapott állást. Mára viszont Vaderna és Baráth meghalt, Győri és Kádár elköltözött.)

Minőségi változáshoz vezetett az 1969 tavaszán megszületett Forrás (majd 1972-től: Új Forrás) antológia, amely eredetileg a Tanácsköztársaság 50. évfordulójára jelentetett meg. Különös fejleményként hamarosan viszonylagos autonómiát és valódi rangot vívott ki magának országsszerte, s 1979-től kéthavonta, 1991-től pedig évente tízszer megjelenő, valódi folyóirattá fejlődött. Oroszlánrésze volt ebben a folyamatban Payer István főszerkesztőnek s jobbkezeinek, Sárándi Józsefnek. Az Új Forrás életképességének egyik titka alighanem az volt,

hogy amolyan második nyilvánosságként olyan reformszellemet képviselt (már a hetvenes évektől kezdődően), amely nem lehetett sajátja egyetlen jobban szem előtt lévő budapesti folyóiratnak sem. A lap másik „titka” az igényesség volt. Természetesen nem hiányoztak belőle – különösen az első évtized antológiáiból – a „vonalas” írások és a dilettáns erőlködések sem, mégis összességében tartani tudta a maga által elvárt színvonalat, s ezzel meg tudta nyerni a számára fontos „nagybetűs” neveket. Érdeme az Új Forrásnak az is, hogy már legelső számaitól kezdve rendszeres szereplési lehetőséget biztosított a csehszlovákiai magyar irodalom képviselőinek. Úgyszintén rendszeres fóruma volt a megyei társművészeteknek, a képző- és iparművészeknek, fotósoknak.

A folyóirat (újabbban a megyei könyvtár részeként) nem hivatásos könyvkiadóként is működött és működik: az „Új Forrás Könyvek” sorozat elsősorban a laphoz kötődő és a megyében élő írók, költők munkáiból válogat s ad ki köteteket. Az Új Forrás majdnem 40. születésnapján sorozat bizonyára jóval túl lesz már a 40. kötetén.

Mert nemcsak a múlt és a jelen fontos téma, de a jövő is. Tatabánya kiheverte a rendszerváltozás igen komoly – elsősorban gazdasági – megrázkódtatásait, jelenleg biztató fejlődési szakaszban van. Reménykedni lehet abban – minthogy vannak jelei –, hogy a megyeszékhely belenő abba az állapotába, amelyben már nem tekintődik feltétlenül fölösleges vagy luxusszámba menő kiadásnak a művészetek, az irodalom támogatása, s mind többen látják be, hogy akik itt maradtak, itt élnek – akár mint „egyszerű” városiak, akár mint művészek –, megérdemlik az efféle támogatást.

Fotó: 02: Jusztin Tibor
04: Molnár Géza
01, 03, 05-08: Török Csaba

A legszomorúbb alkotó

Alkotóművészet-e a táncművészet?

Számomra a címben foglalt kérdés egyáltalán nem kérdés. Táncszínházi rendezőként és koreográfusként azonnal rávágnám: igen, természetesen alkotóművészet. Ám sok szempontból meg kell vizsgálni a kérdést ahhoz, hogy e határozott válasz ne dacosan felvetett fejjel, a szakmai öntudat göggyével kiáltott szubjektív szólamnak tűnjön.

Egyáltalán hogyan alakult ki a tánc, és hogy lett belőle művészet? Bár kevés történelmi forrás áll rendelkezésünkre e témában, a táncművészet alkotásként való felfogásának ismertetéséhez mégis

az a legkézenfekvőbb, ha visszamegyünk Ádámig-Éváig.

A tánc már az őskorban is létezett, ahogy azt számos barlangrajz és a ma élő természeti népek szokásai bizonyítják.

Az emberek vágyait, érzéseiket, féltéseiket fejezték ki e nem verbális kommunikáció útján. Születés, nász, gyász, hála, öröm, könyörgés, az élet dolgai mind táncra hívtak. A varázsló, a sámán,

az ősművész módosult tudatállapotban járt extatikus tánc révén kommunikált az istenekkel, az ősök szellemével. Azt is hozzá kell tennem, hogy nem csupán a tánc, hanem a zene (pl. dobok, csörgők) és a képzőművészet (pl. totemszobrok, különleges ruházat és kiegészítők) is szerepet kapott a sámán – nehéz megtalálni az ide legmegfelelőbb szót – munkájában? Vagy előadásában? Végül az egész törzs csatlakozott a rituális tánchoz. Valamifajta elvont megjelenítés már ezekben a kezdeti táncformákban is tapasztalható: állatok, istenek elevenedtek meg egy hagyományos szereposztás és koreográfia szerint, azonban még nem beszélhetünk tudatos táncalkotásról.

Ezeknek a törzsi, közösségi táncoknak egyenes ági leszármazottjai a néptáncok, amelyek elsősorban szintén nem művészi célzattal alakultak ki, ám elkezdődött a szétválás a közösségi és a művészi tánc között. (A címben felvetett kérdést vizsgálva azon a csapáson is tovább lehetne haladni, hogy a mai színpadokon bemutatott, eredetileg azonban nem oda szánt néptáncok koreográfiája, összeállítása, esetleges tematikája mikor kezdti az alkotóművészet kategóriájába emelni ezeket a műveket...)

Az ókori görögöknél megmaradtak a rítusokhoz, istenekhez, vallási ünnepekhez kötődő táncok, ugyanakkor megszülettek a tragédiák lassú, méltóságos, karakteres kartincai és a komédiák groteszk, karakteres táncai. Az előbbiek Apollón mértékét és józanságot magasztaló szertartásait, az utóbbiak Dionüszosz fékevesztett, tomboló misztériumait idézték. A tragédiák nyelvzetére jellemző verslábak alkalmazása és a tánc lépések kapcsolata is az egyre tudatosabb táncalkotást tükrözi. Természetesen ezek a táncok már a nézhető művészet példái voltak, vagyis a színházi előadások közönsége már nem perdült táncra Dionüszosz bacchánsnőivel.

A korai középkorban „divat” volt a táncolás a különféle világi és egyházi ünnepeken, még a templomokban is táncot járt az ünneplő tömeg. Ám mivel ezek egy része többnyire vad tivornyázásba torkollott, lassan kezdték betiltítani a megszentelt helyeken, majd azok közelében is. A jámbor, ájtatos táncokat továbbra is engedélyezték, de a háborúk, pestis idején tomboló táncféltől, az

ördög és a halál közös műve engedély nélkül is megjelent. Ilyenkor boldogboldogtalan, fiatal és vén ropta a táncot az utcákon, tereken, bárhol kifulladásig, sokszor valóban végkimerülésig. E vadhajítás mellett a főúri körökben lassan kezdett felbukkanni a „hogyan táncoljunk” esztétikai igénye, azaz a táncokat elkezdte másképp járni a paraszt és másképpen az úr.

A reneszánszban ez a hajlam erősödött, megjelentek a táncmesterek, akik a francia udvarban már a XIX.–XX. századi balett őseit koreografálták. Aztán jött az újító szellemű mester, Noverre és vele együtt a balett-klasszicizmus, a mai táncszínház őseivel, a „Ballet d'actionnal”. Ezt követte a csodálatos romantika, az apollóni álomvilág XIX. századi megjelenése. Ezek a művek már elejüktől végükig megkomponáltak, zenére írt, színpadra szánt alkotások. A belőlük kinövő, technika-centrikus revü teremtette meg az alapot a modern stílusok előtt.

Az utóbbiak kialakulása már személyhez kötődött. Egészen eddig a pontig, időben pedig nagyjából a XX. század elejéig nem teremtettek új stílusokat – a tánc történet nagyjai csupán gyűjtöttek, csiszoltak, tökéletesítették a néptáncból eredő formán.

Itt és ekkor jelenik meg a legmarkánsabb és legmeghatározóbb módon az a két lényeges momentum, amely igazán alkotóművészté teszi a táncművészetet: a kreativitás és az egyéniség.

A modern tánc úttörői már saját egyéniségükből, tanulmányaikból vagy épp azok ellenére teremtették meg egyéni stílusukat. Közéjük tartozott Loie Fuller, aki saját bevallása szerint nem tudott táncolni, ám rendkívül ügyesen használta az elektromosságot (a testére aggatott villanykörték felvilágosításával egyedülálló látványt teremtett), valamint a „jövő táncát” megalapozni vágyó, a görögység szellemi és formai hagyományaira építő Isadora Duncan. Az iskolateremtő Lábán Rudolf és követői, a német expresszionisták erős, színházias, kifejező képviselői: Mary Wigman, Harald Kreutzberg, Kurt Joos, majd később Pina Bausch és a filozofikus magasságokban emelkedő Maurice Béjart. És ott voltak az amerikai újítók, Saint Denis, Ted Shawn, Martha Graham, Merce Cunningham, Doris Humphrey, José Limon

és tanítványaik, az amerikai fekete Alvin Ailey, Paul Tylor és így tovább.

Magyarország pár lépés lemaradással követte a műfaj kialakulását. A mozgásművészet korai képviselői, Diénes Valéria, Szentpál Olga és kortársaik után jelent meg már a huszadik század második felében a modern tánc műfaján belül számos ágazat és egyéni hangú alkotó: a népi motívumokat feldolgozó tematikus táncokat kreáló Györgyfalvai Katalin és Krácskócs Antal, a balett klasszicizmusát túllépő modern balett nyelvével fogalmazó Eck Imre, Imre Zoltán és Markó Iván.

A huszadik század végére, a huszonegyedik század elejére pedig olyan színes paletta alakult Magyarországon, amelyben a műfaji határok erősen szűsösödnek, az alkotók és együttműködő partnerek változatos, egyéni formanyelve felismerhetővé teszi előadásait. Úgy vélem, nem szükséges ezeket az alkotókat vagy műveiket kategóriákba sorolni – modern balett, modern tánc, mozgásművészet, mozgásszínház, fizikai színház, látvány-színház és így tovább.

Mert hova lehetne beskatulyázni például a Goda Gábor alapította Artus Színházat, amelynek szinte minden tagja többféle kifejezési módot tanult és használ egyszerre, pantomim elemeket, táncot, beszédet, éneket és hangszert? Az Artus szísztematikusan törekszik arra, hogy ne kötelezze el magát egyetlen stílus mellett sem. Egy olyan színház megteremtésével kísérletezik, ahol kibontakozhat és felhasználható a színész és a tér összes kifejezésre alkalmas eszköze; – a tánc, a szöveg, az ének, a tárgyak, a zene, a képek, az akciók, a képzőművészet.

A Még 1 Mozdulatszínház, a Pálosi István és Fenyves Márk vezette társulat fő célja a tradicionális modern tánc, vagyis a magyar mozdulatművészet hagyományainak megőrzése, korunknak megfelelő továbbvittele és tanítása. Az együttes az „összművészet” jegyében, a táncos és képzőművészeti „képesség” és a zeneiség szerves egységére, sajátos, harmónián alapuló formanyelv kialakítására törekvő, szabad stílusú színház, amelynek tagjai folyamatosan alakítják annak arculatát. A magyar modern tánc hagyományokból építkező, de kortárs szellemiségű együttes leginkább talán a „klasszikus-modern” tánc címkéjű skatu-

lyába helyezhető, ha már mindenáron be kell sorolni valahova.

A Szegedi Kortárs Balettet, a Szegedi Balett utódját sajátos, egyedi stílus, magas szintű modern tánctechnikai tudás, táncszínházi- és látványelemek művészi ötvöze jellemzi. A remek „ötvös” Juronics Tamás koreográfus.

A Kompmánia, Csabai Attila társulata a képzőművészetet dolgozza össze a tánc eredeti módon, néha már a pszichózis érthetetlen és zavaros világába merülve.

A Dream Team Színház a tudatalattit, a lélek titokzatos világát és az emberben lakozó kettősséget fürkészi erőteljesen asszociatív, hangsúlyozottan a táncosok személyiségéből építkező stílusban.

Feltétlenül meg kell említenem a színpadi groteszket magas szinten művelő Rókas Lászlót, a néptáncból kortárs táncnyelvet formáló Kovács Gerzson Pétert, a szintén néptánc alapokat elsajátító, majd teljesen egyéni formanyelvet teremtő Horváth Csabát, a színésznőként indult Magyar Évát, a tökéletes technikájú, szuggesztív, páratlan Ladányi Andreát, a balettintézet egykori hallgatóját, a már-már fogalomává vált Boszík Yvettet, a felkavaró Frenák Pált, az összetéveszthetetlen Fehér Ferencet és még sorolhatnám. E lista nem teljes és nem is törekszik semmilyen értékmérő sorrendiségre. Mindössze érzékeltetni akartam, milyen sok és sokféle alkotó dolgozik ezen a területen.

Alkotót írtam, vagyis olyan embert, aki alkot, alkotást hoz létre. Bármilyen alkotást. A térbeli művészeteknél egyértelmű a dolog, az épület áll, meg lehet tapintani a falát, bele lehet menni. A festmény megtekinthető, ott lóg a múzeum falán. A szobor körbejárható, megérinthető...

De a zene, az időbeli művészet akkor alkotás-e, amikor a zeneszerző kottát ír? Persze, hisz beleadja testét-lelkét... Vagy az előadás alkalmával születik meg egyszer, megismételhetetlen módon a mű, abban a pillanatban, amikor az emberi közvetítő, a zenész megszólaltatja? Vagy az előadó-zenész akkor alkot, amikor improvizál?

És mi a helyzet egy színdarab esetében, ahol természetesen az olvasás is adhat élményt? Teljessé mégis a színpadon válik a mű, hisz maga a szerző, az író is ekképpen álmodta meg...

A táncművészetben pedig mit tesz a hagyományos értelemben vett koreográfus? Fog egy kész anyagot, a zenét, hozzátesz egy másikat, a librettót, majd egy harmadikat, a táncost és megalkotja a művet. Megalkotja, mert három „kész” nyersanyagból újat hoz létre. Talán kevesebb az értéke annak, amely „előregyártott” elemekből építkezik? Sokszor megkönnyíti, de sokszor meg is nehezíti a koreográfus dolgát az ilyen anyagokkal való munka.

A klasszikus balettdarabok esetében sem beszélhetünk azonban csupán a rég megkomponált zenékre készített, sokszor száz éves koreográfiák újra-be-tanításáról. Le is kell azokat porolni, ki kell fényezni, egyszóval restaurálni... Ez valóban nem nevezhető a szó szoros értelmében vett alkotásnak, pláne akkor nem, ha a kosztümök és a díszletek is ragaszkodnak a hagyományokhoz. A restaurálás nem alkotóművészet, bár igen fontos és nélkülözhetetlen tevékenység a művészetben...

De ebbe az irányba már nem szeretnék elkanyarodni. Visszatérve a koreográfus munkájára: természetesen sokféle műfaj és még több képviselője létezik a táncon belül. Sok szinten, többféle minőségben lehet művelni ezt a műfajt is, ám az nem kérdés, hogy az egyéniség és a kreativitás minden igazi művészet alappillére. Úgy gondolom, hogy a koreográfus a legnemesebb és a leghálásabb, de ugyanakkor a legnehezebben formálható materiálval dolgozik. Az emberi testtel, sőt, magával az emberrel, és ez kötelez.

A koreográfus dolga nem az, hogy mozdulatsorokat rakjon egymás mellé, ügyes táncokat állítson össze a nagyerődemű szórakoztatására, hanem az, hogy egy teljes művet alkosson, amelyhez hozzátartozik a zene, a látvány, a mozgás. És az üzenet. A koreográfus össz-művészetet csinál. Vitathatatlan alkot. Alkotása tisztavirág életű, hisz semmilyen modern technika nem képes rögzíteni azt a kisugárzást, ami a színpadról árad. De talán épp ez a mulandóság adja a táncművészetet valódi értékét. És ez teszi a koreográfust a legszomorúbb alkotóvá, hisz alkotása elenyészik, akár maga az ember.

Balázs Mari

Lator László ritkán megszólaló költő. Bizonyára azért, mert magas fokú írásművészetével a lényegest kívánja felmutatni. Gondolati tartalmaiban a terek és a tárgyak nem csupán személyes élményeinek, tapasztalatainak megjelenítői, képzeletének, álmait lebbentő érzeteinek egyfajta képi tükröződései is. A tér és tárgyak című kötetének bevezető költeménye a Szürke műterem Váli Dezső festményére született. Tudatos a kép kiválasztása, hisz Váli sajtósági enteriőr sorozatot festett műterméről. Ahogy a már-már ürességet felmutató Váli kép szín konstellációi és a helyzet adta gondolati tartalmainak képi kifejezései sejtelmességgel tükröztetik a valóságot, Lator költeménye eme belső emberi izzásra, festői kifejezőmódra figyelt. Vagyis mindarra, ami már a képen sem látható, de megjelenik tudatunkban a színek érzetével, a lebegő fényvel: „nem a festőállvány az asztalok / valami más igéri hogy / ebben a festett ténél tágasabb / ürességben valami felszakad / hogy ez a senkié és semmié / ez a termékeny anyaméh / megnyílik befogadja és kiadja / azt ami még alig több mint a semmi / de bizonyosan meg fog majd jelenni / körülrajzolható alakja”.

Lator László – a festő képe által – a fölfelé tekintő embert sejteti, akinek a tekintete az ars sacra szellemi mezőin jár. . .

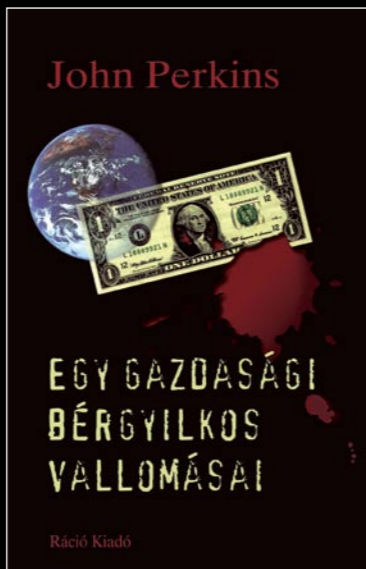
A prológust követően három ciklusba szerkesztett kötet első fejezete az Erdő. A természeti képekből építkező költeményei a lét és a nemlét gondolatiságát tükrözik. Azt sugallja Erdő című költeményében „lesz, ami volt, de ami lesz, nem / ugyanaz lesz, valami másba / megy át, van esély, meglehet, de / nem test szerint feltámadásra.” Ebben a ciklusban kapott helyet a kötet címadó költeménye, mely a költő eltávozott társa emlékét idézi hét év távlatából. A költő belső képeiből fénylik fel társa: „... zugokból szabadulva / egymás után kirajzanak a tárgyak, / vállkendő, fésű, púderes szelence, / összefüggéseikbe visszaállnak.” Nem adja át magát érzelmeinek, a „világ negatívja” őrzi már némi távolságtartással a - szép egészségből - az emlékező képeket.

A kötet második fejezete A herceg halála. A világ és saját valóságos helyzetei megértését, továbbá az emberiség örök kérdésköreit fogalmazza újra, mutatja fel sajátos költői eszköztárával. Úgy íródnak e versek, mint a valóság és a képelet szülte mesék. Nem jelöl sem konkrét helyszíneket, néven nevezhető holtakat, sem élőket. Absztrahált képek, elnagyolt vázlatok lecsupaszított világát rendező fogalmi tárgyának eszköze. Az emberi esendőségek lélektani helyzetei és az egyszerű élet tényeinek föloldhatatlan ellentétei fogalmazódnak meg belső világára összpontosított monológjaiban.

Lator László A tér, a tárgyak című kötetének harmadik ciklusa az 1946-ban és 1949-ben keletkezett verseinek átíratái. A művek megírásának hátterében a második világháborúban átélt élményei, a hadak pusztító özönlései, véres útvonalai, a breszt-litovszki fogolytábor áll, ahova elhurcolták... „Bámészán néz a megdermedt idő / a csillagokra alvadt semmibe. / És hallgat, mert üres héj lett a szó, / és visszajára fordult az ige.” – írja Korok határán című versében. Olyan találkozás ez a költőnek a világgal, mely széttepte az ember értékrendjét, állandósította személyiségében a sokkhatást és egyetemessé tette a szorongást. Az átélt szörnyűségek utáni hétköznapokban, ahogy az élve maradtaknak élni segít a dal, a költőnek is azáltal, hogy környezetét értékeit felragyogtassa A nagyér vize fekete kezdetű régi-új magyarorsági versformájában.

A könyv epilógusa A szobrász című költeményével zárul, a költő létérzékeléseinek, sorsrevelációinak a kötet egészére is visszaható elvével. /Európa Könyvkiadó, Budapest, 2006. Ára: 1600 forint/

Büki Attila

John Perkins: Egy gazdasági bérnyilkos vallomásai

Ráció kiadó Fordította: Deák Éva

Eddig is sejtettük, hogy az államokat és a nagyvállalatokat nem szabad összekeverni a humanitárius és jótékony vállalkozásokkal. Az állam és a nagyvállalatok sokszor túlzottan meghitt – hivatalos és nem hivatalos – kapcsolatára már az 1950-es évek végén

felhívta a világ figyelmét Dwight D. Eisenhower, amerikai elnök. Azóta számos szerző mélyítette el ismereteinket arról, hogy valójában milyen erők is mozgatják a világot. Közgazdászok, publicisták, a fejükre utólagosan hamut hintő politikusok (így például a könyvben is szereplő Robert McNamara) és még sokan mások próbálták az olvasó emberek szemét felnyitni – inkább kevesebb, mint több sikerrel. John Perkins könyve a „megtértek” által írott, és Szent Ágoston óta szinte külön műfajjá vált művek közé tartozik. Újdonságát és varázsát a magyar olvasóközönség számára a vallomás hitelessége adja, mert egy olyan ember tárja elénk a világot behálózó maffiaszerű politikai-gazdasági-katonai összefonódásokat, aki maga is aktív tagja volt ennek az informális és informális szervezetnek. Perkins plasztikusan és személyes élményekkel érzékelten ábrázolja az általa is szolgált erkölcsstelen mechanizmust, és könyvét még vonzóbb olvasmánnyá teszi azzal, hogy beavat bennünket lelki vívódásaiba, amelyek bátor döntéséhez: kilépéséhez vezettek. Egy dolog azonban nem szabad, hogy megtevésszen bennünket. John Perkins végig az Egyesült Államokról beszél, de valójában az általa leírt immorális összefonódások a világon mindenhol végbementek – mindössze esetleg alacsonyabb szinten és határfokkal, mint a szuperhatalom Egyesült Államokban.

Magyarics Tamás egyetemi docens, ELTE Amerikaisztikai Tanszék

„Ez a könyv bombaként hatott. Ritka eset, mikor imperialista kormányzati-nagyvállalati rendszerünk egyik belső embere tárja fel nyíltan a hálózat működését. Nagy áttekintésről és erkölcsi bátorságról tanúskodó munka.”

John E. Mack, a Harvard egyetem professzora, Pulitzer-díjas író

„A gazdasági bérnyilkosok jól fizetett szakemberek, akik dollármilliókat csálnak ki a világ országaitól. A Világbank, az USAID (Az Egyesült Államok Nemzetközi Fejlesztési Ügynöksége) és más külföldi „segélyszervezetek” pénzét a világ természeti erőforrásait ellenőrző nemzetközi nagyvállalatok és néhány gazdag család zsebeibe töltik. Eszközeik között meghamisított pénzügyi jelentések, manipulált választások, megvesztegetés, erőszak, szex és gyilkosság is szerepel. A birodalmak létével egyidős játékok üznek, de ez a játék most, a globalizáció korában új és ijesztő méreteket öltött. Én tudom; én is gazdasági bérnyilkos voltam.”

John Perkins

Fehér hang

Egy szál gyertya ég a konyhaasztalon csak úgy, magában, ohne gyertyatartó; olvasztott viasszal rögzítettem a téglaszín márványlapra, ami asztalom; a viaszfoltot reggel majd levakarom. De most csak nézem ezt a fényt. Lila udvara van a lángnak, gömbszerűen látom, belső rétege aranszín, egyre mélyebb, mint a föld belsejének ábrázolása, belül egészen vörös. A téli búbanat talán, illetve nem tudom, mi jött rám, csak úgy kedvem volt gyertyát gyújtani, jobb napokra tartogatott viaszt, mégpedig, mert a paraffint alkalmatlannak találtam a pillanatra.

Természetes tűzfényt akartam látni a vibráló lámpák után, amikkel nap mint nap szememet rontom íróilag, műfordító-gépirónőileg. A minap kavicsokból álló csendéletet néztem ugyanis; okkert, feketét, tarkát. Aztán a fehér felületre pillantottam, és ott láttam ugyanezt, halványabban kissé, de ott volt, mondhatni látom-más. Ez már a vég, de legalábbis hallucináció vagy micsoda, gondoltam, és első adandó alkalommal kérdézem ismerős doktort, szerinte ép még az elmém vagy megbomlott-e már. A szem tehetlensége volt a magyarázat, hogy a receptorok meg ilyesmi, és ha például az ember lábába belerúgnak, rég nincs inger, mégis fáj tovább. Az optikai hatást próbálgatam most, gyertyával, fehér fal előtt. Nézek sötétbe és lángba, aztán oldalt, falra, és ott van tényleg az a kicsi fény. De nem lobog. Mintha az utolsó pár képkocka vetülne egymásra, olyan elmosódott, de határozottan felismerhető kép.

Úgy adódott, hogy eddigi lakásaimban mindig volt üres, fal, szűz terület, képmásoktól előre megfontolt szándékkal mentes. Érdekes, hogy képzőművészek lakhelyén többnyire megfigyelhető ez a jelenség, mármint hogy van megtöretlen fehérség, abszolút nulla felület, a fehéregyensúly alátámasztása vagy mifene. Hőfehér. Mészfehér. Tört fehér. Piszkos fehér. És a fehérnek ezernyi árnyalata, amit én megkülönböztetni nem tudok. De nem félek a fehértől, hűtőszekrényemen mágnes nincsen, a szörnyűség fehér papír látványát is jól tűröm viszonylag.

Aznap, amikor a leffegő könyvoldalak lenyomatásá-ra használt köveim jelentek meg nekem a tiszta lapon, zenét hallgattam, Quantz szólófuvalára 90. születésnapjára készült interjúhoz használtam, Hieronymus Bosch képeiből összerakott szakaszoló képsorok alá. De nem afféle érzélgős rekviemként hallgattam, a halál ebből a szempontból nem érint meg, az a csend, a többi néma,

ez meg tiszta zene, ez akadt a kezembe valahogy, ha vannak véletlenek, akkor hát véletlenül. Négy perc huszonhat másodperc ez a muzsika, és egyötvennégy és kettőhuszonnyolc és háromnegyvennégy és „megfolyik”, mintha két fuvulista játszana, pedig csak egy, mintha két szólam lenne, de nem, és bravúros háromnegyed perc a vége, borzongató, mert egy tüdő, egy száj fújja, akárha megkétszerezné magát, a lassabb alacsony hangok fölött gyors futamok és jaj, nem tudom én ezt zenei műszavakban leírni sajnós, csak élvezem. Ha itt lenne a mester, megkérdézném tőle, ugyan hogyan is van ez, de nincs itt, csak fényes korong őrzi hangszere hangját, a fene essen bele. De meghallgathatom, ahányszor akarom, egy gombnyomás és kezdi újra, és ha úgy adódik, még egyszer előlöl.

Én nem tudom, mi van velem, csak az jutott eszembe, hogy devalválódott ez is, mert nem ünnepek már, ha az ember zenét hallhat, nem kell, hogy személyesen jelen legyen az előadó a hallgató terében, géppel helyettesíthető, hallgatjuk boldog-boldogtanul, és mindenütt zene szól, vagy az egyszerűség kedvéért zenének mondott hangok és zörejek egymásutánja: autóban, bevásárlóközpontban, parkolóházban, fodrásznál, orvosi rendelő várójában nyúlós-nyálás gumidallamok. És nyavalygok doktor úrnak, ő meg lehurrog, hogy pont rendben is van ez így, most a sok rossz között nagyobb arányban hallhatunk jó zenéket, és legalább demokratikus a dolog, mert a zene már bárkinek bármikor hozzáférhető. Pampogok, hogy a személyes kapcsolat azért izé, de ebben a mondatban volt némi önzés, elhallgattam gyorsan tehát.

Kiveszem a lemezt a CD-lejátszóból, átteszem a számítógépbe, mert azon végtelenítve tudok egy-egy tételt lejátszani, a lejátszó program pedig képeket vetít nekem, véletlenszerű ábrákat, foltokat pontosabban, és nem bírom nézni; kinyitok gyorsan egy műpapírt, üres

dokumentumot, tabula rasa, fehér, azon látom a szemte(l)hetetlenség köveit. Aztán jön a kérdezés, meg most a gyertyás ellenőrző kísérlet, gépzenevel.

Karácsonykor is ezt szeretném tenni, mármint zenét hallgatnék egy szál gyertya mellett, illetve előbb sétálnék egyet a vízparton, amikor mindenki ajándékokat bontogat, falja a beigli, a halat, én legszívesebben a kikötőbe mennék, nézném a fényeket, ezt a Quanz szonátát dúdolnám talán, csak halkán, bár akár félhangosan is, mert olyankor úgyis néptelen a környék. Dobnék a vízbe tört kavicsot, szórnék egy egész doboz szárított lisztkukacot a halaknak, aztán hazajönnék. Mégis azt hiszem, az egészből idén sem lesz semmi, egyedül nem lesz kedvem kimenni, a kedves az óperencián túlról nem érhet ide.

Hát, így van ez.

Mostan a minden szint magába foglaló fehérrel álmodom. Vermeer alabástromporos virginalbillentyűvel, Whistler fehér köntösű asszonyával: Fehér szimfónia No. 1, ólomfehérrel, csontfehérrel, szaténfehérrel, titánfehérrel, márványfehérrel. Tervezem, hogy szobrász felebaráttal különleges lámpát készíttetek, pontosabban közönséges spotlámpára prizmat szereltetek úgy, hogy az a „fehér” fényt a szírvárvány színeire bontsa, hogy ha kedvem támad igazi színeket látni, vetüljön a spektrum fehér falamra. Ha lehetne kapni kis üveggolyókat, átlátszókat, nem színeset, azokat üveggolyóba téve, erős fényforrás fölé illesztve sok kicsi fényesség folt keletkezhetne ott. Lehet, hogy erre a célra üvegcserep is megtenné talán. Jó lenne nézni, szemhéjam vetítőszerűen máris látom. A valóságban egyelőre az ablak szabálytalan kis üvegtábláin játszik hasonló fényhatás, reggelente, amikor idetűz a nap.

Várom már a nagy fehérséget, mint a gyerekek, ebből a szempontból sem nővök fel sosem asszem. Majd ha fagy, jégcsapokat ütögetek meg, hangvillával talán, mint gyerekkoromban, odatartom aztán a rezgő fémét a fagyott vízhez, hogy az reccsenne pattanjon le az eresztől, pedig egy ujjal sem érek hozzá. És egyszer fehér, fehér térben szeretnék ülni, mindegy, hogy hideg vagy meleg, csak ne legyen más csak a fényesség meg hang, egy szólamú, tiszta, belelremegni, vele lebegni való.

Bozai Ágota

korosszekben

1. Paolo Veronese: A Paradicsom, vázlat, 1578-1582 k.
 2. Jacopo és Domenico Tintoretto: A Paradicsom, részlet, 1588 - 1594
 3. Guariento di Arpo (műk. 1338-1367): Részlet az egykori Mária megkoronázása-freskóról
 4. Jacopo és Domenico Tintoretto: A Paradicsom, részlet, 1588 - 1594
 5. Jacopo és Domenico Tintoretto: A Paradicsom, részlet, 1588 - 1594
 6. Guariento di Arpo (műk. 1338-1367): Zenélő angyal. Törődék az egykori Mária megkoronázása-freskóról

Tintoretto versenyben

Egy 16. századi tervpályázat Velencében

Belegondoltunk-e már, milyen gyakran fordul elő, hogy egy műnek csak a végső stádiumát ismerjük? Akár modern, kortárs, akár régi vagy klasszikus műről legyen is szó, legtöbb esetben csak az elkészült, végleges festményt, szobrot, grafikát, iparművészeti alkotást vagy épületet látjuk. A műzeumok, bármilyen nagy kiállítóterrel rendelkeznek is, sokszor csak a mester legjobb, „legbefejezetebb”, legsikerültebb művét állítja ki. Így a tervek, vázlatok, színtanulmányok, kompozíciós próbák vagy a művész stúdiójában maradnak, vagy szerencsés gyűjtők és örökösök birtokába kerülnek.

Ezzel szemben tehát ritka szerencse, ha egy mű megszületésének egyes lépéseit ugyanúgy végigkövethetjük, ahogy magát az elkészült művet centrálva centire szemlélhetjük. Még nagyobb szerencse, ha egy monumentális festmény elkészítésére kiírt megmérettetésen nemcsak a nyertes, hanem a többi pályázó művét is megcsodálhatjuk. Remek alkalom az összehasonlításra: ki hogyan közelített meg feladatát, mik az eltérések, mivel magyarázhatóak, mennyire tükröződik egy-egy művész korábbi műveinek jellege, azaz a művész akkori stílusa a pályaművön? És ami talán a legizgalmasabb kérdés egyet-értünk-e a döntéssel?

Ezek alapján elmondhatjuk, hogy különleges kiállítási csemegével kedveskedett Velence művészete rajongóinak. A Palazzo Ducaleban, a Dózse-palotában bemutatott a Sala del Maggior Consiglio, a Nagy Tanácssterem falát díszítő Paradicsom-kép előtörténetét, azaz a jelenleg látható Tintoretto-alkotás megszületésének előzményeit. Az előzmények itt egyaránt jelentik a terem falát korábban díszítő alkotás maradványait, illetve a 16. századi tervpályázatra beérkezett műveket. Az pedig külön örömdetes, hogy maga a kiállítás is a Sala del Maggior

Consiglióban került megrendezésre, így a pályamunkák, többek között a nyertes is, összehasonlítható a jelenlegi alkotással. Izgalmas eljátszani a gondolattal, hogy milyen lenne, ha most nem Tintoretto képet látnánk, hanem egy másik alkotót? Mi lett volna, ha másvalaki nyerte volna meg a pályázatot? Mire idáig jutunk az elmélkedésben, akkor derül ki a kiállítás menetében, hogy így volt! A Palazzo Ducale Sala del Maggior Consigliojában található, jelenleg Tintoretto által jegyzett Paradicsom-képre kiírt pályázatot eredetileg nem Tintoretto nyerte. Ennek a rekonstruálásához érdemes felgöngyölni az egész történetet, illetve megvizsgálni a város politikai rendszerét, mely szintén sok vonatkozó érdekességgel szolgál a pályázat rekonstrukciójához.

A Dózse-palota a velencei köztársaság igazgatásának és irányításának legfontosabb központja volt, ma pedig az egyik lelátogatottabb turistacsalogatója. (Sic transit gloria Venetiae.) Itt volt a szék helye a megválasztott, majd a tisztviselő élére végéig betöltő dózsának. Meglepő módon azonban Velence és területei felett nagy hatalommal rendelkező pozícióért nem mindig kapkodtak az arra jogosult, és a megbízást egymás között elosztó

velencei nemesek. Legfőképpen az anyagi hátrányok miatt: ma már érdekesnek tűnik, hogy például egyes velencei ünnepek alkalmával a dózse saját vagyonából szórt a nép közé (mit?), és nem a város kincstárából. Az egyébként közkedvelt alkalmat sokan megörökítették, a leghíresebb természetesen a kiváló Canaletto. A dózse munkáját a 13. századtól a Maggior Consiglio segítette. Ez a Nagy Tanács eredetileg négyszáz, egy évre választott tagból állt, akik a városnegyedek, illetve – figyelembe véve Velence mind a mai napig fennálló közigazgatási rendszerét – a városhatodok (Sestiere) képviselői voltak. A tanács tagjainak száma 1297-ben megháromszorozódott, amikortól kezdve a két évre visszamenőleg megválasztott képviselők is tanácsstagok maradtak. A festmények miatt is fontos megjegyezni az elhelyezkedési szabályokat: a Tanácssterem kisebbik, a vízre merőleges oldalának közepén, nagy stallumon foglalt helyet a dózse, előtte pedig egymással szembeforduló, párhuzamos padosorokon a választmány. Az egész elrendezés tehát egyrészt elég hierarchikus, másrészt szimbolikus volt, amit az eredeti dekoráció is hangsúlyozott. A dózse mögötti és fölött falat 1365 körül festette meg Guariento di Arpo. E

padovai festő működéséről 1338 és 1367 közötti évekből van adatunk. Ő készítette el a „Mária megkoronázása az égi hatalmasságok előtt” témájú hatalmas freskót. A képet nemcsak az 1577-es tűzvész, hanem technikája révén (freskó) a város mikroklimája is fokozatosan pusztította. Ettől függetlenül néhány fennmaradt darab árulkodik egykori szépségéről. A bájosan megformált angyalokhoz hasonlóbból jobb állapotban fennmaradt sorozatot egyébként a padovai Eremitani-Múzeum állandó kiállításán láthatunk. Guariento freskóján a Madonna a kép (azaz a falszakasz) közepére elhelyezett díszes, gótikus trónon ül, miközben Krisztus fejére helyezi a koronát. Körülöttük evangelisták, szentek, angyalok helyezkednek el, szigorú hierarchikus viszonylatban, ám elrendezésükben igen hasonló módon, mint ahogy előttük, és a kép alatt trónoló dózse előtt a Nagy Tanács tagjai sorakoztak. Nem véletlen tehát, hogy a képet sokan úgy értelmezik, mint a mennyei Paradicsom és a földi paradicsom, (természetesen Velence) egyfajta párhuzamba állítását. Guariento freskóját 1577-ben tűzvész tette tönkre. Ezután született meg a döntés, hogy új képpel helyettesítsék, az

immáron a „világ legnagyobb olajképével”, ahogy akkoriban számon tartották a 7 x 22 méteres alkotást. A tematika nem változott akkorát, megmaradt Mária megkoronázása az égi hatalmak között, és a tervezett új képnél is nagy hangsúlyt fektettek az égi hierarchiának a földi vel való párhuzamba állíthatóságára, legfőképpen a fénykezeléssel: a jelenet középpontjának erős megvilágítása, illetve annak kisugárzása kiterjed az alatta trónoló dózsára is.

Maga a verseny nagy valószínűséggel 1582-ben történt. Idősebb és nagynevű alkotók ugyanúgy részt vettek rajta (Tintoretto, Veronese), mint a fiatalabb generáció (Palma il Giovane, Francesco Bassano). Vegyük is sorra a műveket: Jacopo Negretti detto Palma il Giovane (1544-1628) pályaműve jelenleg a milánói Pinacoteca Ambrosianában található. A festő középre helyezte Krisztust, jobbján a térdelő Mária. Az őket körülvevő angyalokat a képtér alsó részén fejjel lefelé fordított kupolára emlékeztető felhősávok választják el a földi szférától, mégis, az előtérben lévő óriási staffázfigurák egyben közvetítenek is a kettő között. A kép és koncepciójának meggyőző volta miatt Palma il Giovanéra bízták a Szavazóterem

(Sala dello Scrutinio) Utolsó Ítélet képeinek elkészítését. Jacopo Robusti detto Tintoretto (1518-1592) kompozíciójának meghatározó elemei a Koronázási jelenet alatti koncentrikus ellipszisek, melyeket a Krisztust figyelő angyalok, evangelisták, egyházyatyák, szentek és mártírok tömegéből alakított ki. A Louvre gyűjteményéből érkezett kép datálása sok találgatásra adott alkalmat, a legvalószínűbbnek az tűnik, hogy Tintoretto 1564 körül készítette, amikor ugyan még jóval a tűzvész előtt már felmerült az addigra kétszáz éves Guariento-freskó helyettesítése. Ezt a vázlatot csak kicsit alakította át az idős mester 1582 kerül, amikor a pályázatra beadta. A bemutatott képek közül talán Francesco da Ponte detto Bassano (1549-1592) műve utalt legeggyértelműbben a Mennyei hierarchia és a Maggior Consiglio közti párhuzamra: a középső jelenet felől, miként egy kör középpontjából kiinduló sugár irányába helyezkednek el a figurák oly módon, hogy vonaluk szinte a tanácsstagok padosoraiban folytatódik. Az Ermitázsban őrzött képen ezen kívül, néhány földi hatalom is megjelenik – például korábbi dózsák. Végül pedig a másik nagy öreg, Paolo Caliari detto Veronese (1528-1588)

elképzelése látható. Csak az elképzelése, mert az eredeti, a pályázatra benyújtott kép lappang, helyette annak vázlatát láthatjuk a lille-i Palais des Beaux-Artsban őrzött képen. Az eddigiekhez képest a legfőbb különbség a Koronázási jelenetben van: Veronese képen ugyanis nemcsak Krisztus, hanem az Atya, illetve felettük a Szentlélek galambja is megjelenik, így Mária körül a teljes Szentháromság feltűnik. Őket több szinten, félköríves elrendezésben veszi körül a képtér többi részét kitöltő alakok sokasága. Az 1582-es versenyre – mint most már tudjuk – nem Tintoretto pályaműve született meg, hanem „megosztott” első helyezést ért el Francesco Bassano és Paolo Veronese. Mindkettejük képeinek egy-egy megoldása nyerte el a zsűri tetszését: Veronese művén a Szentháromság mindhárom tagjának megjelenítése, míg Bassanoén a mellékszereplők kompozicionális elrendezése. Ezért a megbízást mindketten megkapták ezek alapján. Veronesenek tehát a középső, míg Bassanonak a szélső részeket kellett volna megfestenie. Az együttműködés azonban nem járt sikerrel, a kép sosem készült el. Veronese pedig 1588-ban meghalt. Nem tudható biztosan, hogy ekkor kiírtak-e

egy újabb versenyt. Az viszont igen, hogy az addigra már a hetvenes éveiben járó Tintoretto nagyon szerette volna elnyerni a megbízást. Ezért felülvizsgálta korábbi tervét, többek között a tridenti zsinat nyomán egyre jobban terjedő ellenreformációs szellemiséget is figyelembe véve, és új vázlatot adott be (ma: Madrid, Thyssen-Bornemisza gyűjtemény). Ezen a legfőbb különbség a felnagyított, robusztus, michelangeszk figuraformálás, illetve egy ikonográfiai többlet: Krisztus kezét egy földgömbre helyezi, ezzel is szimbolizálva földi hatalmát. A mű meggyőzte Repubblica képviselőit, és Tintoretto megkapta a hón áhitott megbízást. Ettől függetlenül a nagyméretű, több darabban megfestett művön nagy részben fia, Domenico Tintoretto dolgozott. Közreműködése leginkább a (másodsorú) beadott tervekhez képest beállt változtatásokon figyelhető meg: a fő jeleneten Mária megkoronázása helyett Krisztusnál Velence iránti közbenjárását láthatjuk. Egyes értelmezők szerint nemcsak ezáltal, hanem a körülöttük elhelyezkedő félezer (!) alak miatt is a fő hangsúly már nem is annyira a mennyei jelenetre, mint inkább a Város megdicsőülésére került.

Somhegyi Zoltán

Egy lépéssel közelebb az igazsághoz

– Ünnepi gondolatok –

Lejegyezte: L. Simon László

A közelmúltban az egyik legismertebb kiváló magyar borással, Szepsy Istvánnal folytattam hosszabb beszélgetést gazdálkodásról, szőlőről, borról, művészetéről, szellemi, erkölcsi értékeinkről. A beszélgetés egy kisebb könyv anyagát is kitenné, itt csak néhány gondolatát tudjuk közzétenni a tokaji borkészítést újból művészi tökélyre fejlesztő mádi gazdának.

A dolgok megváltoztak. Itt Tokajban is, olyan irányba mentek, hogy másnak akarnak látszani az emberek és másnak akarják láttatni a borokat is. Nem a természettel és összhangja a lényeg többé, hanem az, hogy a piacnak megfeleljenek, és ezáltal olyan igénynek, amit nem ők generálnak. Ebből csak rossz sült ki. Ugyanolyan nagy gond ez, mint az, hogy az ember számára nem elfogadható az igazság általában, mert az igazság túlságosan tiszta tükör, amibe az ember nem mer tartósan belenézni. Vagy csak nem hiszi el, hogy az igazság ilyen egyszerű és ilyen tiszta. Ugyanígy van a bornál is. Az embernek legfőképpen a tisztaságra van szüksége, a lelki és a gondolati tisztaságra, és pont ez az, amit sokan nem akarnak, a globalizmus pedig főleg nem, hiszen egészen más irányba lökdösi az embert. Például az ünnepelt vörösborok a világon mind-mind túl koncentráltak, mivel a természet nem súrti eléggé, ezért bevetnek bizonyos technikákat, eljárásokat, akár úgy, hogy leveleszik a lé egy részét az áztatásból, vagy úgy, hogy töményítik a levét, de még számos más, kevésbé humánus módja is van a vörösborok készítésnek. Megpróbálnak megfelelni az elvárásoknak, s ha ezt mi nem tesszük meg, megmagyarazzák nekünk és

a fogyasztónak is, hogy miért úgy jó, ahogy valójában nem természetes. Korábban, itt, Tokajban is próbáltunk alkalmazkodni a más által diktált „jó bor” fogalmához. Ebből lehet egy működőképes gazdaság, de kellően elégedett, boldog falusi nép vagy család, nem: mert soha nem azt fogjuk tenni, ami a teljes meggyőződésünk.

A jó fogalma: az igaz és a tiszta. A jó egyenlő az igazsággal. A jó az, ami a természethez a legközelebb áll. Nem lehet más. Ha az ember mer magára hallgatni, ha tud egyedül, csendben maradni, s érezni a természetet, a békét, a nyugalmat, az örökkévalóságot, akkor megtalálja a jót is. Mert ez az egész úgy szép, ahogy van, és örül az ember, hogy ebben a közegben létezhet, azáltal, hogy hozzájárul a megtapasztalás művének létrejöttéhez. Tehát ahhoz, hogy megértsük, hogy mi a jó, ahhoz csak magunkra kell hagyatkozni, csöndben lenni és átadni magunkat a nyugalomnak. A jó fogalmát újra kell értelmezni – persze én senkinek nem akarom megmagyarázni, hogy mi az. Soha nem fogom egy termékemre azt mondani, hogy ez jó, vagy jobb, vagy értékes, mert ez nem eléggé kifejező. A jó a borban sem feltétlenül az, ami a legdrágább. Lehet, hogy a mi boraink is nagyon

drágák lesznek, de azok a cégek, ahol mindent a profitszerzés irányába visz a menedzsment – mert csak a tőke mozgatja őket – még ha keresik is a szépet, akkor sem találhatják meg. Erre mondja Jézus, hogy azért oly nehéz a gazdagnak bejutni Isten országába, mert nem tudja magát átengedni a jónak és a szépségnek. Mert folyton ott van az agyában, hogy ebből még több hasznot kell kihozni. Ez a legfőbb oka annak, hogy nem lehet megtalálni a jót.

A magyar társadalom identitása nincs a helyén, mint ahogy a magyar borászaté sem. Miért kell valakinek a világban magyar vagy tokaji bort innia? Azért, mert hasonlít erre vagy arra? Vagy mert olcsóbb, mint a chilei? Egy igazi magyaríz lehet rá: azért, mert ezek tiszta, egyedi borok. Azért egyedi, mert annak szánták. Olyan termelési mennyiségben és olyan lelőhelyekről származnak, olyan gondossággal és olyan szeretettel készülnek, ami ezeket érdekessé, jóvá teszi. A jó bor attól jó, hogy egyedi, tiszta és nem akar másra hasonlítani.

Én egy ideig azt éltem meg, hogy mi jobbunk vagyunk másoknál, de mára ezt a szót, hogy „jobb”, kitöröltem a szótáramból. Az nagy szerencse, hogy a természet

gazdagabban kínálja itt a lehetőséget mint másutt, persze a nehézségek is mások. Én néha azt gondolom, hogy a teremtés egyik csodálatos következménye a bor, az, hogy az embernek teljesebb élete lehet a bor révén is, s hogy eggyel több szépségre tud rácsodálkozni, legyen akár Ausztráliában, Dél-Afrikában, Villányban, vagy Somlón.

Nem tartom jónak, hogy nálunk sokan affelé viszik a dolgokat, hogy vetelkedés alakuljon ki a borvidékek között. Erről azt mondta Jézus, hogy a szél nem szól szebben a legjobb tölgyfához, mint a fűzfának a legkisebbikéhez. A kérdés csak az, hogy a szél szavát a saját szeretete által ki teszi még édesebb dallá. Régen én is irigykedtem, kicsit gyűlölkedtem másokkal szemben, akik talán sikeresebbek voltak a világon, vagy legalábbis nem értettem a folyamatokat. Aztán rájöttem, így nem lehet megcsinálni azt, amit szeretnék. Teljesen át kell alakulni, nem mondhatom azt, hogy Tokaj nagyobb, mint a többiek. A kérdés az, hogy itt, vagy bárhol Magyarországon hogyan tudjuk legyőzni önmagunkat, és csak a szépségre, a szeretetre koncentrálni.

A szőlő egyre mélyebbre küldi a gyökereit, egyre mélyebb kőzet- és má-

ladékrétegeket ér el, és ezáltal nagyobb vagy régebbi koroknak tudjuk közvetíteni az üzenetét. Ezek más-más korú rétegek, más-más elemösszetétellel és gazdagsággal. Olyan ez, mint amikor valaki magasabbról látja a földet. Aki egy gödörben van, csak azt látja, ami azon belül van, magasabbról mind-mind több dolgot képes befogni. Ugyanígy van a növénynél is. Mindennek saját üzenete van, a gödörnek is, a magaslatnak is. És ezt az üzenetet kell mind tisztábban befogni és közvetíteni.

Az önkifejezés – tehát a teremtés igénye – a borászatban is benne van. Dolgozunk, hogy alkossunk valamit, hiszen nemcsak az itt élőknek akarunk megélhetést biztosítani, hanem széppé akarjuk tenni környezetünket, szőlőnket. Olyat akarunk adni, amit eddig mások nem tudtak. Az önkifejezés akkor több, amikor az ember alárendeli egóját a céloknak, a feladatoknak, én nem is önmagam, hanem egyre inkább a világot, az egységet szeretném kifejezni. Akkor tud az ember sokmindent kifejezni, ha nem magába temetkezik, hanem egyre inkább elképzeleli az egységet: ki ő és mi lehet a szerepe, hogyan fogalmazhatja meg önmagát, mint az egységhez tarto-

zó részt. Mert most feladata van, és azért van itt, hogy ezt méltó módon teljesítse.

Valószínűleg szőlőink és boraink egyre több ránk jellemző tulajdonságot vesznek fel, pedig valójában mi figyelünk a természetre, a növény nyelvén próbálunk beszélni, hogy valami olyan szülessen meg, ami üzenetként csak itt jelenhet meg: abban az egy szőlőben, a mi szőlőnkben. Nem azért, mert ez olyan fontos dolog, hanem mert hiszünk benne, hogy ez ad számunkra és talán mások számára is nagyobb örömet. A művészek megérik ezt, én pedig azt szeretném, ha Szepsyt fogyasztani olyan lenne, mint amikor szemlélünk egy művészeti alkotást; könyvet olvasunk, zenét hallgatunk. Szeretném, hogy a bor keltsen jó érzéseket az emberben, ébresszen gondolatokat, így a bor által összességében talán valami hasonlót válthat ki, mint a művészet. Így kerülök egy lépéssel közelebb az igazsághoz.

Fotók: T. Asztalos Zoltán

rómaié, s mennyire az elmúlás varázsa a Berzsenyié. De mindkettő kortalan. Kimeríthetetlennek tűnő. Végső értelmükben szavakba legkevésbé foglalható sorok ezek, a szöveg működése öntörvényű, s ez csak a remekművek sajátja. Az ironikus-bölcs, szarkasztikus Petronius és a remetemagányt kedvelő, kisebbségi érzésektől gyötört (Kölcsy) niklai gazdálkodó óriáspoéta Berzsenyi, valahol rokon. Az izlés és a rafinált élvezetek fiziológiáját ismerő és gyakorló proconsul ott találkozik a bozontos magyar lélekkel, ahol a legkevésbé várná az ember: a lelkeségben, az életet szemlélő titkos humanista manírjaiban.

A nyelv zenéje — ösztönösen-tudatosan — mindkét lírában megfigyelhető. De vissza a lelkeségre, az isteni szemlélődés magatartásformái, a lelki boldogság, az eudemonia kívánása mindkét lírikus soraiban felfedezhető. Az időtlen való átélésnek legjelesebb pillanata zárul mindkét versbe. Az ideale Gegenwart, az eszményi jelenvalóság felidézésére alkalmas forma determináltsága egyértelműen kimutatható mind Petronius, mind Berzsenyi soraiból. Az empirikusan alapuló megfigyelések a virtuális természet szimbólumává válnak, azaz az értékektől jelentésteljes tájjá formált naturát kapjuk eredményként. Ber-

Introverzió és extrovertáltság, démoni kettősség jellemzi az embert, úgy általában. Robbanékonyság, belső présben. Dichter, Dichtung, költészet, sűrítés, tömörítés, s – benne – minden, mi lehetséges.

A költő lehet dandy és lehet szublimált öserő. Lehet szemtanú, arbiter arcanorum, azaz a titkok tudója, választott bíró, arbiter elegantiae, pompamester, az elegancia ítélőbírája, mérték és lehet „egyszeri szellemi tünemény”, gazdálkodó vidéki magyar nemes és költő egyben. Petronius és Berzsenyi. Nézzük.

Petronius:

Már megtörte az Ősz a tüzes ködfátylat a tájon
s langyos gyepelőkkel fent Phoebus a Tél fele vágat,
elhullajtja haját a plátán, s hervadt kacsok alján
érett fürtjei számát olvasgatja a szőlő
ím! Mit az esztendő megígért, most itt van előttünk.

S akkor Berzsenyi:

Hervad már ligetünk, s díszei hullanak
Tarlott bokrai közt sárga levél zörög.
Nincs rózsás labirinth, s balzsamos illatok
Közt nem lengedez a Zephyr.

Egy költőnek alig ismert római prózáiról, akinek Satyriconjából, vagy inkább annak alapján csinált Fellini filmet, s aki a legteljesebben írt az alkonyuló római birodalom viszonyairól, s akinek életéről vajmi keveset tudunk. Aki korának playbója volt, Oscar Wilde és D'Annunzio, sőt talán Henry de Montherlant elődje, Nero korabeli etalon, akivel regényfiguraként találkozhatunk, a Nobel-díjas Sienkiewicz Quo vadis? című regényében.

S Berzsenyi, aki az irodalomtörténet-írás hagyományos felfogása szerint a virágzó magyar klasszicista irodalom egyik fontos alakja, pre-romantikus vonásokkal. A reneszánsz és a humanizmus hagyományain nevelődött görög-latin műveltség folyamatosságát bizonyító alkotó, mai nagy magányosaink egyike. A nehéz fajsúlyú magyar lélek.

A görög-latin mediterrán hajlam beleágyazódva a magyaros temperamentumba (itt alkat lenne a helyesebb kifejezés), az ókor a somogyi 19. századi őszben, ott az alig titkolt sztoicizmus, itt a pannon-dunántúli saudade, elmúlás-elvágódás metszetes aszklepiadészi sorai. A költészet, a nagy költészet egyívású, az ókori dandy és a magyar feudális birtokos is magányos, a gondolatok, megfigyelések évszázadokon átívelnek, összhangoznak az olvasóban. S mégis: mennyire más ősz a

zsenyinél ez a végső öszszegzés az elmúlás mítosza, míg Petroniusnál a sztoa praktikuma, az élet, a megértés gondos egyszerűsége. S ha már néhány verssor összevetése is tűnődésre készítheti a fogékony olvasót, akkor gondolkodjunk el azon, hogy mit adhat ma a klasszikusok nagy tábora nekünk. Lélek, gondolat, mesterség. Ez a sorrend Berzsenyi lírájában is, amely visszaüt a latin elődökre. Hogy is írja Németh László? „Ahányféle csíra indul növesnek, irodalmunk oly sok sípon szól, hogy jóval nagyobb népet gyanítunk a változatosság mögött, mint az akkori magyar.”

A zsarnok római császár elismert, diplomatikus és ironikus, élvezetvágyó hedonista bölcse, s a filiszteri magányában dülő-fúló magyar költő lelki rokonsága egyebet is feltételezhet: a mizantropiába rejtett humanizmust és világlátást, a léha nagyvonalúságba csomagolt érzelmeket és a zord magányba burkolt sebezhetőséget. De mindez pszichológiai eszmefuttatásra lehet elég, nekünk, az olvasónak a lüktető sorok számíthatnak csak eredeti forrás gyanánt. Petroniust — mint említettük — Sienkiewicz formázta meg regényében, s Berzsenyit Weöres Sándor a Psychében. Igen, talán ilyenek lehettek.

S ha őszre fordul az idő — s játsszunk kicsit — vérberzsenyesek lesznek a szövelevek, s a hagyományos kultúrán fölött nemzedék csak azt kezdi mondogatni, hogy:

Hervad már ligetünk... vagy hozzáteszi:
Már megtörte az Ősz a tüzes ködfátylat a tájon.

S ez maga a halhatatlanság, az örök művészet, az élet sava-borsa.

Kaló Béla

Olyan ez, mint a műkorcsolyában. Van kötelező és szabadon választott gyakorlat. Dömötör Mihály a szegedi Móra Ferenc Múzeum fotósa mintegy harminc éve műtárgyfotókat készít. Régészeti leleteket, iparművészeti tárgyakat, képzőművészeti alkotásokat, könyvritkaságokat fényképez hatalmas rutinnal, alkotói alázattal, művészi színvonalon. Albumok, könyvek, katalógusok, leporellók sora bizonyítja kiváló felkészültségét, a műtárgyak iránti szeretetét, a tárgyfotózás iránti elkötelezettségét. Ez a több évtizedes folyamatos munka jelenti számára a „kötelező futamokat”, néha azonban – úgy tűnik – számára is lélekszabadító, új élményeket jelentő és új megoldásokat kínáló apópó a „szabadon választott”.

Fénnyel lelkesített tárgyak

Dömötör Mihály vásárhelyi kiállításáról

Most egy ilyen, szabadon választott kiállítással szembesülhettünk Hódmezővásárhelyen, ahol Dömötör Mihály egy 25 képből álló, tudatosan megkomponált, egységes műalkotásként, sajátos kompozícióként is fölfogható képregényt mutat be a látogatóknak. A művész a kiállítóhelyhez alkalmazkodva, a lehetőségeket kihasználva, tudatosan építi föl a bemutató struktúráját. Mintegy sejtetni engedni az épület rendjét vagy egy kötet zárt világát. Tárgyakat láthatunk ezen a kiállításon, mégpedig az erózióknak kitett, hol szeméttelen, hol temetői hulladékgyűjtőnél, hol udvarok hátsó rejtékén megbúvó tárgyakat. A tárgyak tehát követik, pontosabban vonzzák Dömötör Mihályt. Figyelő szeme és éles optikája rátalál az eldobott pléhkrisztus meggyötrött arcmására éppúgy, mint egy rozsdás fazékban pihenő Lenin-fejre. Ennek a 25 képnek három triptichonja is van, három egymáshoz kapcsolódó hármast kép, amely így együtt némi többletjelentéssel is bír. Mintha egy speciális puzzle játék alkotó részesei lennénk, s magunk is rakosgathatnánk a sorrend megváltoztatásával különböző üzeneteket hordozó fotográfiákat. A tárgyi megközelítés ob-

jektivitása és a megvalósítás lírai attitűdjével lelkesíti át ezeket az eldobott és halálra ítélt tárgyakat, ad nekik új, emelkedett életet, művészi megvalósítást.

Az alkotó „végigrabolta” Európa legnagyobb múzeumait, lefotózta kincseiket, és kötetbe rendezte a magyar múzeumok legféltettebb tárgyait. Majd becsukta maga mögött a műterem ajtaját, de fotómasináját mindig magával vitte, a fölvilanó tárgyak mindig rabul ejtették, megszólították, munkára készítették. Egy kopott kereszt, egy rozsdás Krisztus-arc, egy félre dobott Lenin-fej, egy málló vakolat, egy düledező ablakkeret kivetette rá hálóját, s exponálás nélkül nem menekülhetett. Ezek a tárgyak, ezek az enyészetek kitett élet-darabok a fény segítségével és az alkotó szándékának tartalmi municiójával átlesköltek, s üzeneteket közvetítenek számunkra. Szomorúság és emelkedettség, dokumentáció és lírai attitűd egyaránt jelen van a fotókon, melyek azon túl, hogy „palackposták”, kérdéseket is tesznek föl számunkra. Mi az érték? Mi a fontos? Mi az örökség? Mi a mai erkölcs, hová tűntek a múlttal különböző üzeneteket hordozó tárgyai?

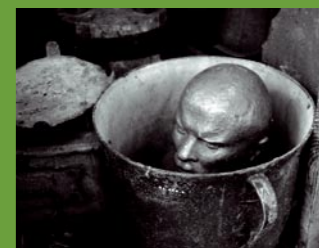

Üzenet

Ezek a fényvel lelkesített tárgyak egyszerre nosztalgiát ébresztenek és figyelmeztetnek. Hiszen életünk ilyen tárgyak díszletében zajlik, csak mi becsülhetjük, csak mi értékelhetjük, csak mi lelkesíthetjük őket, s csak mi tehetünk azért, hogy szakrális mivoltuk ellenálljon az időnek és a közönynek. Ehhez segítenek Dömötör Mihály fotográfiái, melyekhez az alkotó hozzáfűzte Karl Jaspers alaptételét: „a nem hívó egzisztencia egyetlen létezési módja, túlélési esélye a tevékeny szemlélet, az alkotás”.

Tandi Lajos

A kiállítás Hódmezővásárhelyen a Galéria Kétezer-ben volt látható 2006 október 6-tól november 2-ig

Iljics

Krisztus

Húsz éve hunyt el Kőfalvy Gyula szobrászművész

Húsz éve, 1986. december 4-én hunyt el Kőfalvy Gyula szobrászművész. Az 1920-ban született művész tanulmányait az Iparrajziskolában kezdte, jeles mesterek – Fülöp Elemér és Tóth Gyula – irányításával. 1938 és 1942 között az Iparművészeti Iskola – Főiskola – akkor igen magas színvonalú tanulmányi munkát végző díszítőszobrász szakán tanult tovább és szerzett diplomát, ahol mestere Ohmann Béla volt. A kispasztikát Lux Elektől, az érmészetet Reményi Józseftől tanulta. Igen jelentős művészetpedagógiai tevékenysége. 1955-től húsz éven át irányította a Ferenczy István Képzőművész Kör, ahol több – később – jeles szobrászművész kezdte tanulmányait. Kőfalvy Gyula 1943-tól számítható kiállító művésznek. A szobrászat szinte minden ágában dolgozott, készített érmekeket, kispasztikákat, domborműveket, köztéri szobrokat, igen jó portréista volt. Ma inkább köztéri szobrai és pedagógiai tevékenysége alapján tudjuk megidézni munkásságát, mint kiállításai alapján. Domborműveit helyezték el Budapesten az I., II., XI., a XIV. kerületben, szobrai állnak Balatonlellén, Simontornyan, Ajkán, ő készítette Virág Benedek sírelméket a Kerepesi úti temetőben. Húsz évvel halála után tisztelettel emlékezünk a jeles tanárra és művészre.

FEBA

„Hangszer-komplexumok, rituális akciók sorozata”

Nagyító alatt Sörös Zsolt

ve a tökéletes akusztikát nyújtják. Ennek kifejlesztése, a többnyire elektronikus zenéhez szokott művészeknek is kihívást jelentett. Az Artus Társulat még egy decemberi esten jelentkezik idén, az új évad februártól vár minden kedves érdeklődőt.

Azt hiszem közismert, hogy Sörös a zenei pályáján túl a filmművészettel is igen szoros kapcsolatban áll. Sűrű programfüzetében a művészfilmek szerelmeinek is jut hely, sőt több lehetőséget is kapnak. Egyik, talán legnépszerűbb ilyen összefüggése a kéthetente jelentkező Láthatatlan Filmek Klubja (LFK), melynek már megszokott bölcsője a Ludwig Múzeum. A klubban, mint azt neve is hordozza, olyan válogatott filmeket láthat a nagyjérdemű, melyek javarészt a gyerekipőben járó filmmezés korából származnak, kereskedelmi sugárzásban a szó szoros értelmében „láthatatlanok”. A klub folyamatos, decemberben és januárban is várja az érdeklődőket. A művész ezzel a koncepcióval Hajas Tibor munkássága előtt is tisztelni kíván.

A másik említésre méltó klub a Song Writer's. Csütörtök esténként a Trafóban vetít és kommentál Sörös. A terítőken szintén „láthatatlan” zeneművészeti filmek, javarészt underground, animációs és kísérleti, harminc perces rövid darabok, melyek a zeneművészet és a képi világ időbeni összefonását tárják elének.

És hogy ne csak filmen nézzük a zenét, Sörös igyekszik bebizonyítani, hogy a zene is vezetheti a filmet. A művész legutóbbi projektje ez az egyelőre még csak időnként, kísérleti jelleggel működő koncepció. A műsor két fontos szereplője: egy „láthatatlan” film, és egy, a művész előadásában megszólaló koncert, és ha ez a két dolog összehangolódik, a nézőknek, hallgatóknak garantáltan valami szokatlanul kellemes élményben lesz részük.

Az ilyen előadásokon Zsolt saját fejlesztésű padján, az általam csak „hangszer-komplexumnak” hívott eszközrengeregen szokott játszani. A „pad” a következő elemekből áll össze: egy mélyhegedű, egy „Rugofon” nevű egyedi fejlesztésű hangszer (mely rugóból, ru-

gózengetőből és húrból áll), egy „CrackleBox” nevű limitált példányszámú analóg szintetizátor, egy fotocellás theremin, egy régi rádió, egy mikrofon, valamint kontaktmikrofonok. Az eszköz egy „Kaoss Pad” nevű „effektprocesszor-samplerrel”, valamint a hozzákötött „multieffekttel”, „preparátumokkal” (ill. egy, a gitárokhoz készült elektromágneses vonóval) áll kapcsolatban. Előzményének tekinthető a Kovács Zsolt gitárossal Kenneth Anger filmjeire játszott élő koncertsorozat. A különleges fejlesztésű hangszerezzenél jó vállalkozásnak bizonyult, a jövőben is táptalajt kap Zsolt munkakertjében. A 2007-es év első bemutatkozása januárban, a Magyar Műhely Galériában rendezendő Jozef Cseres kiállítás-megnyitó koncertje lesz. Szintén januárban kezdődik annak a darabnak a bemutatása, amit Sörös Gál Eszter és Koroknay Zsolt táncosokkal, valamint Nagy Zoltán performanszművésszel ad elő. A műsor kísérlet lesz: kollázs vagy realtime videó táncra és zenére összpontosítva.

December elején mutatják be a Bakelit Multi Art Centerben a Fényárnyak című estét, amelynek Gál Eszter a koreográfusa. A műsor különlegessége, hogy Bánki Gabriella fény- és Sörös Zsolt hangjátékára harminc kerekesszékes táncos. A mozgáskorlátozottak fényel, zenével felszabadítva ugyanolyan táncosként érezhetik magukat, mint az épek, vagy ahogy ők mondják: a lábaskok. „A mozgó fényforrásban a nyugalom árnyatánc lesz. Játsszunk a fényvel, a fény játszik velünk. Minden mozdul, kívül, belül, szabadon.”

A sűrű programhalmazból Sörös egy másik szakterülete, a rádiózás sem maradhat ki. A jövő év első havában a Magyar Rádióban, Türey Tamás műsorában közel egyórás játékidőt kap a művész, „Zörejmix” címmel. A műsorban a már említett, Zsolt által kifejlesztett „hangszer-komplexum” mellett egy bizonyos „Láthatatlan Filmek Klubja Soundtrack Mix” is hallható lesz. A hanganyag alapját különböző típusú régi rádiók zöreijeiből válogatja össze a zenész, aki ezzel a mutatvánnyal az egyszerű mi-xelés hagyományait is meg kívánja reformálni.

Ha akad olyan, aki e tengernyi akció egyikén se tud jelen lenni, nem kell bánkódnia, a zenész munkája hamarosan otthonunkban is élvezhető, a 2006-os bé-késcsabai Csalánleves fesztiválon játszott szólókoncert remélhetőleg hamarosan demo-DVD-n is látható, hallható lesz, valamint munkáit az eddigi együtteseivel megjelentetett CD-ken is felfedezhetjük. Néhány, az interneten publikált lemezét is letölthetjük (<http://zylhb.blogspot.com>). És aki olvasna is tőle, annak a néhány éve a Magyar Műhely Kiadó gondozásában megjelent „FEHHLEHHE – egy oktávval én beszélek” című könyvét ajánljuk. Addig is jó szórakozást mindenkinek Sörös Zsolt kimeríthetetlen programcsemegéjéhez!

Mikics Ádám

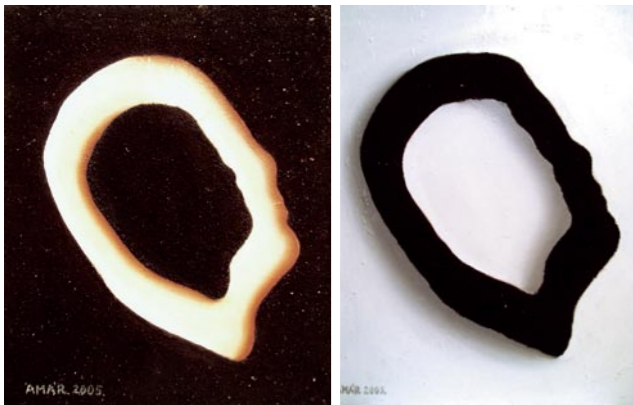
Egy borús novemberi szombat estén, az Artus Társulat előadása előtt, az öltöző előterében sikerült lefoglalnom Sörös Zsolti barátomat egy rövid beszélgetés erejéig.

Ha lexikonban kikereshetnénk a Sörös Zsolt címszót, nagy valószínűséggel ez állna a név mellett: experimentális zenész, zeneszerző, író és konceptuális művész. Neve olyan kulturális tényezőkkel fonódik össze, mint az MTA Irodalomtudományi Intézete, a Helikon Irodalomtudományi Szemle, a Fiatal Írók Szövetsége, a Magyar Műhely, az Artus Társulat vagy akár a MAMÚ Társaság. Zsolt művészi tevékenységét nehéz megfogalmazni. Sörös egyszerre több vasat tart a tűzben, sohasem nyugszik. Erre bizonyíték, hogy az idei év akcióin túl már a jövő év munkái is kikristályosodtak számára.

Ha a számtalan programon sorban szeretnénk végigfutni, valószínűleg a Lektronia névre hallgató sorozattal kellene kezdeni. A Ladjánszki Márta táncossal és Koroknay Zsolt képzőművésszel alkotott „koncept” immáron havonta jelentkező hagyománnyá vált. A projekt műfaját maga a művész is nehezen tudta megfogalmazni, kérésre tömör választ kaptam: „performansz és installáció összehozása, egyfajta mágikus folyamat”. A Lektronia a tarot kártya ezüstlapjai alapján az egyes jóslási fázisokat dolgozza ki s mutatja be képi, hang- és táncos

tolmácsolásban. A tavaly november elsején megkezdett sorozat éppen egy hónapja ünnepelte születésnapját. A műsor sikerességét nyugtatja, hogy az alkotóhármas jövő tavasszal Ausztriába utazik. Közép-Európa egyik legnagyobb zenei fesztiváljára, a Musik Aktuell Norden Österreich-ra kaptak meghívást.

A Lektroniahoz hasonlóan az Artus Társulat: Sztélé – Élő emlékmű rekonstrukció című eladását követően gondba kerültem a műfaji meghatározásnál. Csak le-gyintett: „nem performansz és nem is színház, nevezzük csak rituális akciónak”. A hihetetlenül profin betanult előadáson Sörös nemcsak zeneszerző és aláfestő zenész, Zsolt itt már a „szindarab” szerves része. Az előadáson a fények és a hangok azonos szerepkört kapnak, játéku-k szintje központi szerv, a zenei élmény azonban mégis felülbírálja ezt. Ha az ember belemerül a darabba, valószínűleg figyelmen kívül hagyja, hogy a tökéletesen illeszkedő zene, miből, honnan is szólal meg. Bevallom, engem is meglepett: egy fém hamutartó, egy bádogganna, egy vízzel töltött fémlavór, egy szeneskannából átalakított két húros cselló, egy gémpapírcsokkaltöltött teásdoboz, egy kicsi alumínium vödör, néhány brácsavonóval megszólaltatott cintányér, jó pár metronóm és a művészek gége- és testhangjai az akció zajával kevered-

Varga-Amár Lászlóról Síkszobrok című kiállítása kapcsán Önművészet

Nem csak a festő művészi teljesítményét, de személyiségét is szívesen elemezzük. Tudjuk, hogy a festő jellemzően rejtőzködik, illetve úgy mond el dolgokat képi világával, ahogy azt nyilvánosan szóban nem mondaná el (tán nem is tudná). A festőszemélyiség általában rejtőzködik, háttérbe húzódik, mondván: a kép legyen előtérben. A festő általában befelé forduló, introvertált személyiség, nem a verbális kifejezés embere, ő tehát képekben, képekkel „beszél”. S akkor itt van közöttünk ez a Varga-Amár jelenség. Mert ő az. Nos, ő nem hátrahúzó alkat, sőt van benne valami egészséges (majdnem túlbujánzó) kifelé fordulás, extrovertáltság, vitalitás, dinamizmus. Ő átéli, éli az életet, élményeket él át, s élményszerűen adja elő ezeket, akár szóban, akár képekben. Tehát úgy gondolhatnánk, hogy élményfestő. Ráadásul tudjuk róla, hogy sokat van szabadban, különböző ön- és közveszélyes sportágakat űz. S itt jön a különlegesség. Átlagos esetben ilyenkor egy festő tájfestő lesz, mint ahogy az Alföld hat az alföldi festőre, élményszerűen éli át az élményeket és ezeket rögzíti képeiben.

Varga-Amár azonban nem volna az, aki, ha ezt az utat járná! Ő devíans. Mászt gondol a festészetről. Valami szellemi (is). No nem húzódik el az absztrakció titokzatos világába. Sőt, abszolút figurális művész maradt. Pályája immár negyedszázada alatt persze hosszú utat járt be. Eleinte erősen szingzagdag, értelemgazdag képeket festett, elmerült a mitológiában, a művészet történetében, a történelemben (Léda és a Hattyú, Böcklin parafrazisok). De – mint jeleztük – nem lett természetfestő és nem lett expresszív festő (noha alkatához illene és Sváby Lajos növendéke is volt egykoron). Aztán a kilencvenes évek közepétől piktúrája tematikája is átalakult, úgy is fogalmazhatnánk, hogy (bár ez pejorálóan tűnik, noha nem az) leszűkült, stílusa hűvösebb, távolságtartóbb lett, színei redukálódtak, intellektuális tartalmai erősödtek. Előtérbe kerültek a nők, a figurák, s fejek. S mostanra szinte csak az önarcképekből kiindult fejbábrázolások. Varga-Amár személyiségéből is következik a találó /ön/minősítés, hogy ezek önefejek. Tegyük pontosabbá: egy önefejű (festő) önefejei. Varga-Amár világról vallott véleményét immár saját megjelenítéseiben adja tudtul. Van ebben természetesen valami magamutogatás, exhibicionizmus, de belevisz tudata mélységeibe, kifejezi helyét, bizonytalanságait, lázadását, felháborodását, majd belenyugó rezignációját is. Miközben egy egészen különleges technikai megvalósítás bonyodalmaival szembesíti nézőit. Természetesen ismerjük olaj-vászon képeit, ám fest, rajzol papírra, szivacsra, alkalmazza a röntgenfilmet, a celofánt, s most legutóbbi kiállításán – melyet az ART-9 Galériában rendezett

meg ez év októberében – alkalmazott anyagai közé belépett a pozdorja, faanyagok egy-egy általa felhasználható maradványa, s a virárgöld (!). Kiállítása címe Síkszobrok volt, mely fogalom tulajdonképpen contradictio in adiecto, ön-ellentmondás, hiszen valami vagy sík vagy szobor, hiszen az előző két dimenzióban uralkodik, az utóbbinak pedig szükségszerű velejárója a három dimenzió. Ám művészi tárgyaiban – s ez volt kiállítása egyik különlegessége – feloldja ezt az ellentmondást (a fogalmat egyébként nemrég honosította meg kifejezéseink között Kovács Albert, csak ő a síkplasztika terminus technicust „találta fel”).

Varga-Amár László festményszerűen előállított, jellemzően síkban uralkodó, de térükben is fontos erőket mutató munkái nem elbizonytalanították a nézőt, hanem éppen bevezették a művész különleges világába. A kiállítás minden darabja egy-egy sajátos önarcképből (vagy saját figuraábrázolásból) való kiindulást tartalmazott. Saját morfológiája adja az alkalmat, hogy a sorsba való belevetését, az azzal való azonosulást, s a vele való szembenállást is kifejezze, miközben sorozatosan kemény festői problémák felvetője, megoldója. Arcéle mindig felfelé tekint, egyfajta öntudat és bizonyosság sugárzik tehát, de áttört kompozíciói, nyers, szinte brutális anyaghasználata és kemény festésmódja egyaránt vezet a tudat mélységeibe és az irónia – számára mindig fontos és nélkülözhetetlen – szükségességéhez. E fejbábrázolások megsokszorozása izgalmas repetíció és egyben metamorfózis is, egy magával (és persze a világgal is) küzdő festő átlépése korábbi művészi határain. Varga-Amár színeivel sem idealizál, ezáltal puritán visszafogott harsánysággal (!) állítja elének újabb önküzdődelmeit. E kiállítása is meggyőzhette a nézőt arról, hogy a Kokas Ignác 80. születésnapja alkalmából egykori tanítványával együttes műcsarnoki kiállításról Varga-Amár nagyon hiányzott. Szuverén művészi pályája, annak értékei messzemenően indokolták (volna) részvételét. Most sajátos metafizikus szemlélet lengi át Varga-Amár síkszobrait. A művész el van foglalva magával, de szerencsénkre el van foglalva a művészettel is. Így lesz mindebből önművészet.

Feledy Balázs

A végtelen lehetőségek időtlenisége

Borkovics Péter pályája törtetlen ívű. Elég azonban egy pillantást vetni az élettrajzára, hogy lássuk: nem a véletlen szerencse mozdítja előre alkotói pályáját. A tudatos munka és a választott anyag iránti alázat kettős pilérén nyugszik művészi tevékenysége.

Bár munkái közül a legismertebbek lámpái, rendkívül sokféle más tárgyat is készített. A kíváncsiság, a kísérletezés vágya éppúgy megmutatkozik minden munkájában, mint a szemlélődésre való hajlama. A tárgyaira nem lehet csak úgy egyszerűen rápillantani, nem siklik át rajtuk a szem. Hosszan kell nézni őket, eltöprengve formákon, színeken, rá kell szánni az időt, ahogy időbe telt az üveg megolvadása, formára alakítása, majd megszilárdulása. Nem lehet elkapkodni semmit, mert szilánkokra hullik az élmény ugyanúgy, mint a sután kézbe fogott tárgy. A pillanat, az egyszeri, visszahatálatlan mozzanat tárul föl a szemünk előtt, és valami varázslat folytán megőrzi ezt a véletlenszerűséget, tűnékenységet az állandó formává szilárdult anyag.

Az igazán fontos dolgok végtelenül egyszerűek, mint ahogy végtelenül le-tisztult a forma, a kompozíció és a funkció anyagra jellemző megfogalmazása is Borkovicsnál. Ez az egyik oka annak, hogy művei összetéveszthetetlenek. Aki bármit látott tőle, az szinte teljes bizonyossággal felismeri az alkotói szellem erejét egy másik, akár mégoly különböző tárgyban is. Talán nem véletlen a lámpák iránti elkötelezettség: a fény megerősíti és új-meg-új vizuális lehetőségekkel gazdagítja az üvegkompozíciót.

A műveknek, illetve az alkotó filozófiájának meghatározója az idő és a mozgás. A formába öntött kompozíció egyértelműen tükrözi, hogy Borkovicsnak volt ideje hosszan szemlélődni, a jelenség lényegét türelmesen feltárni. Az üveg megformálása közben a folyékonyból szilárd halmazállapotúvá váló anyag megformálhatóságának idejét a művész a kezében érzi: a végtelen lehetőségek időtlensége egy érintése nyomán szilárdul a pillanatot megörökítő állandósággá. Végső formájukat felveszik a kompozíció elemei és helyet szakítanak maguknak a térben, vele kölcsönhatásba lépve. A közvetített élménynek olyan erősnek kell lennie, hogy a szemlélő is elindulhasson a művész által megjárt kontempláció útjain és saját életidejében is megélhető

legyen az anyag formává alakulása, a teremtés folyamata.

A kész mű egy pillanatot tükröz, mindig vállaltan hordozva a véletlenszerűséget. Az alkotó akarata, szándéka, vágya vagy még finomabban: reménye soha nem érvényesülhet teljesen – az anyag is alkotja magát. Kemény a küzdelem az idővel, a mozdulattal, de ha az anyag felvette a formát, véglegessé válik minden. Ami egyszer létrejött, az úgy él, úgy hat, ahogy a mozdulat, a pillanat és az anyag találkozása ezt megengedi. A technikai felkészültség, a művészre jellemző kifinomult szakmai virtuozitás teljesen kizárja az esetlegességet. Borkovics nagyon tudatosan a véletlenszerűség filozófiáját vállalja, a végtelen és a pillanat viszonyát kutatja műveiben. A szépség örök lehetőségét egy egyszeri formában. Az állandót mutatja meg, az alkalom felismerésével és megnevezésével, ami az ő esetében a tárgyformálás.

Minden alkotásában erő van, a derű ereje. Játékos ötletei soha nem válnak geg-szerűvé a harsányság nagyon távol áll a művésztől. A játék inkább a lehetőségeket villantja föl, a felismerések újabb útjait nyitja meg, mintegy bátorítva a nézőt, hogy merje megnyitni a lelkét, legyen részese a gondolkodásnak. Borkovics kíváncsi, mint egy gyermek és bölcs, mint amilyené az aggyastánok lehetnek, ha érdemesek rá. Kutat, felfedez, de soha nem turkál gondolatok között – tisztelettel kíváncsi. Saját bizonytalanságait, ha vannak is, nem vetíti anyagára. A lehetőségek érdeklik, nem a romlás. Nem magyaráz, nem demonstrál, nem bizonygat semmit. Éli a csodát és csodálja az életet. Legfőképpen pedig van bátorsága részt venni abban.

A természet földi valósága iránti érzékenység tükröződik motívumaiban, a kész alkotás viszont ennek égi mását igyekszik fölmutatni. Teljes és tökéletes a koegzisztenciára való törekvés – alkotó, anyag és égi-földi valóság egymással együtt hat, egymásból táplálkozik, és egymást jeleníti meg. A művészet Borkovics számára nem önkifejezés a fogalom proklamatív értelmében. Az, hogy soha nem mondhat

többet, mint amennyit anyagával kifejezni képes, számára kijelölte a legszebb emberi életprogramot. A tökéletesedés útját keresni nap mint nap teljes hittel, hogy az anyagban az élet megmutatható legyen.

Cseh Borbála

Griff

Jónás

Kentaur

Kisbika oszlop

Lény, szárnyak nélkül, világkeréken

Unikornis

Novotny Tihamér

Lélekmadár keretben, szárnyak nélkül és világkeréken

Gvárdián Ferenc szobrászember kiállítása
[Ökollégium – Art Galéria, Budapest, 2006. november 9–27.]

Bővített címszavak az (Első Kis Magyar) Kortárs Művészeti Lexikonból:
Gvárdián Ferenc (önnön lékrendházának teremtett testi

temploma, s csak később mint szobrászember, teremtő öre, főnöke animált anyagokba formált teremtményeinek) 1950. november 21-én született Budapesten. Jó néhány természeti izgalmtól bódult és boldog sashalmi és budaörsi gyermekév után középiskoláit a Roth Gyula Erdészeti Technikumban végezte, Sopronban szigorú, teljesítményorientált, kényszermunkaszerű gyakorlati fegyelemben, de bukolikus sétákkal az erdőkben és osztályfőnökének (Firbás Oszkár tanár úrnak) atyai szeretetében. 1970-ben első díjat kapott Győrben, a Kisfaludy Napok diákoknak meghirdetett képzőművészeti pályázatán. Ez inspirálta arra, hogy rendszeres képzőművészeti tanulmányokat folytasson. Tanára, Szlávik Lajos volt életében az első *Művész*, akire felnézhetett, s aki belétöltötte a képzőművészet szakmai ismereteit. Egy 25 hónapra szabott sorkatonai penzum után, mely időszaknak egyetlen pozitívuma a narkózisig fokozott olvasás és egy máig tartó barátság volt, 1982-88-ban a Magyar Képzőművészeti Főiskola szobrász szakára járt, ahol Vigh Tamás, a *Mester* (!) közvetlen beszélgetésekkel, szinte észrevétlenül alakította, korrigálta látásmódját. A szobrászdiploma megszerzése után tagja lett a Magyar Alkotóművészek Országos Egyesületének (MAOE), majd a Magyar Szobrász Társaságnak és a REGIOART Dél-Buda Környéki Regionális Művészeti Egyesületnek. Köztéri művei állnak a Kispesti temetőben, Diszselben, Kisújfaluiban (SK) és Budaörsön.

Kedveli a személyessé átírt mitológiai és krisztológiai témákat, valamint a prehistorikus formákat és az ősi kultúrák, illetve

hitvilágok jelképrendszereit. Kezdetben elsősorban kővel, kökombinációkkal, és kőfaragványok mértéktartóan festett díszítésével foglalkozott, majd viaszveszejtési technikával készítette kéttényerűinél alig kisebb vagy nagyobb bronz-idoljait. Újabb anyagokból, pálcikákból, nádból, spárgából, cérnából, vászondarabokból, valamint méhviaszból építi, rakja, kötözi, ragasztja össze kis- és nagyméretű szobrai. Az egyetlen példányban megformált kisebbekről mindig csak egyetlenegy bronzmásolatot öntet. Néha samottos agyagot is gyúr Szarka Tamás budaörsi nyári (házi) művésztelepén. Jelenleg az Illatos úti Kézműipari Szakközép- és Szakiskola művészstanára. . .

S egy aranyszájú mester(dalnok) prózába öntött gyöngysora:

„Ezek a formák, melyek a Kezdet vidékein hemzsegnék s riogatják, falják, ölik, elviselik és szeretik egymást – meg amelyek egyedi magányosságukban bőrük fém-rovátkáit, görceit feszítő szomorúságot, pöf-feszkedést, árválkodást, üzőtiséget, időtlen nyugalmat s korlátlan mivoltot mutatnak –, e formalények arról beszélnek, hogy fájdalom és szép a mítoszban tartózkodni, s hogy a Kezdet a legszebb vidék.”¹

De a kezdet, egy függőlegesen letűzött karó!

S ezt a karót táncolja körül folyvást a művész fantáziája, mely a teremtés szédületében isteni szimmetriáról és tökéletes arányrendszerről álmodik, s örömben azt kiáltja, hogy *Nagy csont* (1987-88), meg *Angyal* (1987) és *Vénusz* (1987)! Aztán játékos kedvében megfeszül, s egy hirtelen mozdulattal ránehezedik az égre mutatódárdájára és márványtejszínű *Görbe szívárványt* (1987), majd meg bukfenet vető *Csigaházat* (1987) hajlít belőle. De újra kiegyenesedik a szent bot, s most szakrális halmot gyűjt maga köré, amelynek

összeboruló kifaragott, kisleletelt tömbjei *Fekvő akt*-asszonysírt (1988) rejtenek és az *Árpádkor* (1988) tumulusairól regélnek. A múlt-idéző elvont merengésből azonban az *Öröm forrása* (1989) kerekedik s mímel ágaskodó vessző által csiszolt vajútos tikmonyt, melynek tojásdad testéből duzzadó tikszem nyessett meggyvirága domborodik ki fehéren. S egy másik elliptikus világszülő forma hasán egy széttárt női láb sejtelve rajzolódik elő, akárha vízből emelkedne fel a lágy csipő puha Y-ja, s a mű azt sóhajtja, *Feltámadás!* (1991), nyílegyenes útját jelölve ki a függőlegesen érkező égi bibének, a teremtés örömének. . .

Am a karó (a szellemi és eszmei mérték!) Gvárdián Ferenc esetében ma is a zenitre mutat!

Nem is olyan régen még szent csipővé csiszolt, hókrisztály-fényű márványtömbökből faragott, történelem előtti idöket idéző, tükröszimmetrikus női *Idolok* (1991-92) és Vénuszszzerű *Ősanyák* (1990) meg e szakrális tengely mentén ülő ás álló, kardot, dárdát és íjat tartó *Harcosok* (1993) kelték életre a keze nyomán. De a függőleges irányultság és a tengelyszimmetriára épülő síkszerűen frontális nézet továbbra is maradt a *Hajnalváró*, felemelt karú kőpapok és szakállas tömbpróféták napimádatában (1996), a neolitikum végét s a korabronz-kort idéző alakok eget villázó *Fohászában* (1996), az *Egi zene* hangharang-szoknyát formázó gyülekezésében (1996), a *Hold* (1997) és a *Nap* (1997) pre eucharisztikus kultuszában, a befelé figyelő „ő” betűs kézkuksolású, és a felfelé néző „v” betűs kéztartású, lapos jel-figurák töröküléses *Meditációiban* (1997).

Azután egyszer csak önálló biológiai organizmussá, saját entitással bíró pálcikalénné, zoomorf jövevényé alakult át ez a bünbeesések

és megkísértések által próbára tett képzeletbeli bot.

És húst és bőrt, csontot és idegszalakat növesztett. És képessé vált burjánozni, kun-korodni, csavarodni, meg spirálmozgásokat lejtetni, sőt önmagából képkeretet formálni, hogy kiállíthassa vizionált burokból született homunculusait és univerzális ösembróit. Majd jött a kereszt. Mintha gondolatban többször egymásután keresztet vetett volna ez a függőlegesen zoogén, vízszintesen biomorfo növekedési törvényeket követő élő egyenes... és a szent karó... szétvetett karú, (megváltást kereső?) emberszerű lényé lett... annak teremtetett... . .

No, ekkor született meg a szobrászember!

És az élővé varázsolt drámai anyag újra és újra kinyújtotta szárnyának, kéznek, csápnak, fark nyúlványának nevezhető végtagjait és itt-ott lábszerű lábakat is eresztett. Majd alakoskodni kezdett, és a merőleges keresztet mentén képződő virtuális síkok magnetikus erővel delejezték a teret. A meghatározhatatlan ember-állatok meghatározható állat-emberekké változtak. S a meghatározható állat-emberek *szfinxei* sejtelen lélekmadarakká, a sejtelen *Lélekmadarak* pedig emberszerű *Unikornissá* egyesületek. Az emberszerű *Unikornis* pedig kozmikus madárcontvázú kristályosodott. Azután a *kozmosz madárcontváz*-kristály tétova *Minotaurussá*, a tétova *Minotaurusz* imádkozó alakká, az imádkozó alak Illés prófétává, *Illés próféta* repülő számáná, a *Repülő sámán* oszlopos bikává, az *oszlopos bika* ragyás kentaurra, a ragyás *Kentaur* tőpörödött griffé, s a tőpörödött *Griff* szárny nélküli lényé változott, kötözött *világkeréken*... . .

Hát, így állunk mostanában.

¹ – Csukor György: *Gvárdián Ferenc szobrászember*, 2003 (katalógus);

Református templom, Magyarvalkó

Magyar templomok a felkelő nap országában

Gránitz Miklós fotóművész kiállítása

Az elmúlt évezredek során könyvtárakat írtak össze tudós emberek arról, hogyan alakult ki az emberi társadalom és az emberi kultúra. De egyetlen sor sem található ebben a hatalmas irodalomban, amely azt állítaná, hogy a közösségek történetét meg lehetne érteni vallási gondolatok nélkül. A kutatók szerint a legtovábbiból a múltba visszanyúló emberi emlékezet is arról tanúskodik, hogy mindenfajta civilizáció bölcsőjénél ott találjuk a meggyőződést: az ember nincs egyedül a világban.

A tudomány azonban ma még nem tudja megmondani, hogy honnan származhat ez az elképzelés. Vajon úgy születik együtt magával az emberi értelemmel, hogy éppen ez az emberről nagyobb – mondjuk ki: isteni – erő ülteti el az újszülött lelkében a nála hatalmasabb akarat létének tudatát? A vallásos meggyőződésük mindenesetre ezt állítják. Vagy a születés és a gyermekkor ezernyi kiszámíthatatlan véletlenje eredményezi végül azt, hogy az egyik ember számára úgy áll össze értelmessé a világ, hogy abban a transzcendens erőnek nélkülözhetetlen funkciójuk van, míg másoknak úgy, hogy ilyen erők feltételezése nélkül is kerek számukra az érzékelt világ? Ez utóbbit gondolják azok, akiknek a transzcendens „többeltről” nincs semmilyen lelki élményük.

Amikor a kutatók magyarázatot kerestek a neandervölgyi ember megváltozott viselkedésére, az az elképzelés vált általánossá, hogy ősrünk számára halott társa valamiképpen továbbra is él, csak nem úgy, mint a többiek. Egy ilyen „másféle léte” persze csak az a fejlett értelem tud feltételezni, amely olyan információt is képes közölni vagy befogadni, amelynek igazságáról nem lehet azonnal, a közlés pillanatában meggyőződni. Aligha kétséges, hogy – pusztán „logikailag” nézve – ez az evolúciós lépés mindenfajta emberi képzelőerő, fantázia és hit születési pillanata, mégpedig nyilván nem csupán az emberi lényre, hanem a körülötte lévő világra vonatkozóan is. Ez a megállapítás akkor is igaz, ha e gondolati ugrás eredetét isteni beavatkozásnak, és akkor is, ha az anyagi világ véletlen-jének tulajdonítjuk.

Bárhogyan is történt, a világ a benne élő ember számára ettől kezdve már nem volt egyszemű. Hiszen ha nálunk erősebb akarat munkálkodik a földön, akkor az a hely, ahol ez történik, fontosabb a többinél. E „fontosabb helyek” létezésének élménye és a róluk való gondolkodás azután tovább fejlődött az évezredek során és összekapcsolódott azzal az elképzeléssel, hogy e helyeken különleges szertartások segítségével időnként újra felidézhető az isteni erő megnyilvánulása (görög szóval: epifánia). Mivel pedig az így szerzett élménynek közösségteremtő ereje van, a helyet, ahol mindez átlátható, különlegesnek – újabb szóval „szentnek” – kezdték tekinteni az emberi emlékezet. Ez a tér lett a közösségi élet központja, köréje települt a falu, majd a város, köréje épült az

ország. A szent tér bekerítve: a templom. Templom és civilizáció – ikerfogalmak. A templom előbb szellemi, majd idővel hatalmi központ is, a tudás őrzője, mindenfajta közösségi szervezet előképe. A kutatók szerint minden korban léteztek olyan emberek, akik a transzcendens erők élménye nélkül is a legkövetesebb természetességgel élték meg a világ teljességét. De nem kétséges, hogy a modern időkig nem létezett olyan nagyobb emberi közösség, amelynek valamiképp ne a templom állt volna a középpontjában.

A magyar nemzet, és a mi hazánk, Magyarország történelmét sem lehet megérteni templomaink története nélkül. Amikor Gránitz Miklós érzékeny kamerájával megörökítette a Kárpát-medence vallásos műemlékeinek legjavát, sajátos történelmi olvasókönyvet alkotott. Minden katolikus, protestáns és ortodox templom, minden zsinagóga és imaház sorsa egy-egy szál abból a hatalmas szöttekből, amelyen megjelenik a Kárpát-medence népeinek ezer esztendő története. Amikor az egymást váltó korok gazdag építészeti formavilágából hol a stílusok tisztaságát, hol a termékeny kölcsönhatásokat vetíti elének, egyben emberi életek számlálhatatlan sorának legszentebb tereibe enged bepillantást, ahol egyéni és közösségi győzelmek és végzetek, boldogságok és tragédiák, ünnepek és hétköznapi milliónyi eseménye zajlott le a múlt századokban. Legyen szó a magyar nyelvterület szívéből vagy határvidékéről, a Felvidékről vagy Erdélyről, a Duna vagy a Tisza völgyéről, minden gyönyörű templom egy-egy darab igazi magyar történelem.

Régi igazság, hogy minden műalkotásnak annyi arca van, ahányan nézik, annyi titka, ahányan meg akarják fejteni. Amikor Gránitz Miklós megmutatja, hogy számára miért és hogyan szép egy-egy gyönyörű magyar templom, akkor nekünk is segít abban, hogy jobban értjük építészet és történelem közös csodáit, hogy többet tudjunk saját múltunkról – mindarról, amin jelenünk áll, és amire jövőnk épül. Nem mondom azt, hogy folytassa munkáját, mert képei világosan bizonyítják, hogy a templomok fényképezése nála olyan nemes szenvedély, amit úgysem tudna soha abbahagyni. Így inkább tovább sok sikert kívánok művészi pályáján, és azzal a kívánsággal zárom szavaim, hogy felvételeivel a világ sok más fővárosában is találkozhatson majd a szépségre fogékony és a gondolatokat értő közönség.

Dr. Csorba László

Sikeres európai – Stasbourg, Przemysl (Lengyelország), Tallin, Párizs, Charnay Les-Mâcon (Franciaország), Belgrád, Zenta, Bécs, Róma, Antonin (Lengyelország), Berlin – körútját követően Tokióban a Kume Múzeum mutatja be a tárlatot, amelyet Dabrónaki Gyula toki magyar nagykövet ír nyitott meg.

Mándoki görög katolikus templom, Szentendre (Skanzen)

Dohány utcai zsinagóga, Budapest

Református templom, Ócsa

Református templom, Tákos

PINCZEHELYI Sándor: MEGFORDÍTHATÓ KÉP – akril, vászon - (2006) PINCZEHELYI Sándor: PÖTTYÖK – akril, vászon - (2006)

Gondolatszerék 15/5

A Gébárti- Zalaegerszegi Nemzetközi Alkotótelep kiállítása a Gönczi Galériában

A kiállításon 8 ország 21 művésze szerepelt. Mielőtt bármit is mondanánk a tárlatról, érdemes megjegyezni, hogy a város polgármestere, dr. Gyimesi Endre a kvalitatív művészeti alkotások láttán vetette fel az állandó zalaegerszegi művészeti gyűjtemény, kortárs művészeti kiállítóház, műhely vagy múzeum megteremtésének szükségességét. A kulturális szakigazgatás irányából manapság nemigen fogalmazódnak meg efféle tervek, a művésztelep létrehozói, mai szervezői és a résztvevő művészek jó szívvel gondolhatnak arra, hogy erőfeszítéseik egy valódi közösséget szolgáló funkcióban, intézményi garanciákat nyújtó szakmai keretek között öltenek majd testet.

Az indulás idejét és az első tíz évet *Skrabut Éva* vezérelte, az elmúlt 5 évben viszont *Horváth M. Zoltán*, aki korábban is résztvevője volt a nyári táboroknak. Nyilvánvalóan jelentős szerepet játszik a rendezvény „felhangosításában” a Gönczi Művelődési Központ, amely maig biztosítja az állandóságot, valamint a kiállítások helyszínéül szolgáló galériát.

Tizenöt éve működik egyre szélesebb hatókörrel és egyre izgalmasabb műveket felszínre hozva a Zala-

egerszegi Nemzetközi Alkotótelep. 1968-ban másokkal együtt Dús László és Szabolcs Péter létrehozta az Egervári Művésztelepet, a jelenlegi alkotóműhely elődjét. A Gébárti-tó partjára 1982 után költöztek, majd felépült a Kézművesek Háza is. Nemzetközi tevékenységük a '90-es évek elején kezdődött. Munkájuk eredményeként 1995-től létrejött a Gébárti Szoborpark és a többszáz műtárgyat magába foglaló gyűjtemény, a közeljövőben kialakítandó képzőművészeti kiállítóház vagy múzeum törzsanyaga. Az ideális gebárti környezetben Budahelyi Tibor vezetésével folyamatosan gyarapodott a szoborpark. Kezdetben az Alugépgyár, majd annak megszünte után a Ganzeg „fogadta be” a szobrászokat.

Az elmúlt öt év legjobbnak tekintett műveiből, a programot megvalósító művészek munkáiból válogat a kiállítás. 15/5 tehát annyit tesz, hogy *Horváth Csaba Attila*, *Pinczehelyi Sándor*, *Horváth M. Zoltán*, *Pokorny Attila*, *Ernszt András*, *Halina Krawczun*, *Sorin Sorasan*, *Kuti László*, *Nyári Zsolt* és a telepre korábban látogató hazai, külföldi művészek sora klasszikus művésztelepi keretek között dolgozott

a mostani és elmúlt nyarakon. A szimpózium – a gondolkodó embereknek és művészeknek e valamikor hazánkban is népszerű és semmilyen más módon nem megvalósítható együttműködési formája – lassan feledésbe merül és vele együtt megfoghatatlanná válik a közösségben végzett gondolatszerék, kreatív cselekedetek mintaszerűen emelkedett rendje. Ma már jól láthatóak azok az illúziók, amelyeket a társas alkotóközösségi környezethez kötöttünk, de jól érzékelhetőek azok a szakmai-morális minőségek is, amelyek más formában nem teremthetnek volna meg. A közös munka szellemi természetű hozadéka mellett mit nyer egy művész az otthoni feltételeket meg sem közelítő műhelykörülmények révén? Egyenlőtlen eloszlás az élmény, hiszen vannak, akik az egyéni felkészülés műhelyszerű keretei között valóban nagy hatékonysággal hozhatnak létre műveket, míg mások valamely okból nem rendelkeznek ennek feltételeivel. Vannak reményteljes jövőre számot tartó fiatal művészek, akik számára az első bemutatkozások ideje ugyan eljött, de tartós megalkuvásokra kényserülnek, hiszen az egyetem már nem, a saját műterem pedig még nem áll rendelkezésükre.

GRATTAROLA, Stefano -Olaszország: ZÖLDSÉG HIPOTÉZIS (2003.)

ERNSZT András: MÉTERES FÜVES KÉP V. – akril, vászon - (2006)

TOMOKO, Fujisaki -Japán: KAPU – kerámia - (2004) KILTAU Kinga: VÖRÖS RÉSZ I-IV. –olaj, vászon - (2004) HORVÁTH Csaba Attila: KIS BIRODALMI LÉPEGETŐ – mészko - (2003)

HORVÁTH M. Zoltán: SZÉL-CSEND PROJEKT (installáció) – fotó, lightbox, gipsz - (2004)

A kiállítás megérdemli a „jubileumi” jelzőt, noha az ünnepélyességet nem formális körülmény, hanem a szó legszorosabb értelmében vett nemes művészet érzékeltette. Az „egységes benyomás” felkeltésének nem is léteznek elégséges alapjai, hiszen a bemutatott 5 év sem tekinthető egységes korszaknak. A művészek az őket éppen foglalkoztató szakmai problémák, témák és technikák megoldására összpontosítva nem a spekulatív meghatározható „korszakstílus” elvont normáihoz kívántak alkalmazkodni – a műalkotások gazdagságának bemutatására a Gönczi Galéria terei nem is vállalkozhatnak. Mert nemcsak a festészet, szobrászat, grafika, a fotó-alapú mediális technikák jelentek meg, hanem mindez együtt is, némely műben keveredve. Egységként itt leginkább az intézményi keret mutatkozik meg, amely képes volt körültekintően „szolgálni” a legkülönbözőbb elképzeléseket. A telepen megforduló művészek, akiknek egyéni érdeklődésük, az általuk képviselt kulturális kör, nemzedéki kötődésük természetes ellenhatásként érvényesült a város, a természeti környezet minden kettőséget kizáróan inspiratív minőségei mellett.

Alig találunk olyan megfontolást a művekben, amelyhez hasonló a nagy nemzetközi mustrákon ne fordulna elő. Érzékelhető, hogy az iparművészet hagyományos területei felzárkóztak a „nagy művészet” jelentésköréi mellé. Sokpoláros kiterjedés, amelyben a hagyományos értelmű műtermi kísérletezés elvont eredménye (*Knji-hár Amarilla*, *Ernszt András*, *Stefano Grattarola*) éppúgy megvan, mint az életmű terjedelméhez és tartalmihoz időszerűen igazodó munka (*Pinczehelyi Sándor*, *Halina Krawczun*, *Colin Foster*). Itt vannak az ígéretes pályáknak elején álló alkotóművészek első gesztusai (*Horváth Csaba Attila*, *Pokorny Attila*, *Kiltau Kinga*, *Fujisaki Tomoko*, *Lukács József*), vagy a „beérkezés” fődokumentumai (*Kuti László*, *Horváth M. Zoltán*, *Nyári Zsolt*), amelyek színes, nem egy esetben egymásra visszautaló keveredésben rétegződnek egymásra a kiállításon.

Izgalmas mindezek után a „hely szellemének” rejtőzködési formáit firtatni. Csak a majdhogynem megfoghatatlanul jelenlévő derű, megengedő játék, a megmutatkozó találékonyság, – amely a vidéki élet nagyvárositól eltérő

élményforrásainak különbözőségében fogant meg – érzékelteti, hogy az ország emberi, kulturális és természeti értékeiben igen gazdag térségben vagyunk. A természet közelsége, anyagai, érzéki rendje még a spekulatív és korszerű elektronikával, fotóval, környezetszerű berendezéssel egyes munkákban is meghatározó lehet (*Horváth M. Zoltán: Szél-Csend projekt, 2004.*). Legyőzhetőnek, de legalábbis uralhatónak tűnik a homály; a városi környezet mesterségesen kialakított kerete (*Sorin Sorasan: Urbánus tájképek, 2006.*) jelképesen kerülhet az élő fűben megjelenő monumentális „élet”, a kenyér felmagasztosulásának közelébe (*Kuti László: Panem nostrum, 2004.*).

A megfelelő áttekintést biztosító válogatás a lehető legnagyobb feszításon felszabadított megengedések, a természet minden változatának („naturans” – „naturata”) és változásának szemléjével győz meg. Mintegy azt a közvetett benyomást is ébresztve a kiállítás nézőjében, hogy az emberi együttélés társadalmi vonatkozásainak mozgásai előtt a természettel még létrehozható kapcsolat elemzésében is maradt feladata a művészeknek.

Aknai Tamás

Összetartozás és magány

Benyó Ildikó jubileumi kiállítása

Tudjuk, hogy igazságtalan a művészetről szóló médiavilág. Sokan érdemek nélkül annak sűrűjében vannak, rengeteg az információ róluk, másokról alig hallunk, alig tudunk valamit, pedig munkásságuk értékei alapján megérdemelnék. Ez utóbbiak közé tartozik Benyó Ildikó grafikusművész, festőművész, akinek munkáiból 60. születésnapja alkalmából jubileumi kiállítást rendezett a Békásmegyeri Községi Ház. Benyó Ildikó a Képzőművészeti Főiskola képgrafika szakán szerzett diplomát 1969-ben. Festőtanára Kádár György volt, szakmai képzését Ék Sándor, Raszler Károly és Rozanits Tibor irányította. Derkovits ösztöndíjban részesült. Elsősorban színes linó- és fametszetei tették ismertté nevét, melyeken líraiban, táj és ember együttes ábrázolásával fejezte ki az összetartozás és a magány kérdéseit. Korábban többször vett részt országos tárlatokon, munkáival kiállításokon szerepelt külföldön is. Első egyéni tárlatát 1968-ban rendezte. Később előtérbe került festői munkássága, melyben szintén az emberábrázolás, a portré, a zsáner foglalkoztatta, tömör formák kereteiben, erőteljes színvilággal. Ez év novemberi kiállítását Kratochwill Mimi művészettörténész nyitotta meg bensőséges szavakkal, köszöntötte az alkotót munkássága szintén régi ismerője, Csűrös Miklós irodalomtörténész, egyetemi docens, s versét mondta el Benyó Judit költő. A kiállítás tíz képpel mutatta be festői törekvéseit, s láthatóak voltak mindig egyéni szemléletről tanúszkodó színes fametszetei is. Amikor köszöntjük a művésznőt születésnapján, egyben javulást is kívánunk neki, s azt, hogy folytassa értékes alkotó munkásságát.

FEBA

A könyvsátorban

Európai Téli Tárlat 2006

2006. november 16-án nyílt meg az immár hagyománnyá vált Európai Téli Tárlat Ócsán, az Egressy Gábor Szabadidőközpontban. A tárlat anyagát a nyáron megrendezett ócsai művésztelepen készült munkák alkotják, olyan nagy hazai és külföldi művészeket felsorakoztatva, mint Büki Attila, a svéd Catherine Johansson, Czanik Ferenc, Eöry Emil, Fábrián Petra, Karsch Manfred, Katona Zsombori Mária, Kesztűs Ferenc és Kesztűs Tibor, a szintén svéd Mari Vedin Laaksonen, Miklosovits László valamint a francia Weinberger Róbert. A kiállítás tematikailag Ócsához, annak szűkebb környezetéhez kapcsolódik. Az immáron harmadjára megrendezett kiállítás többek között a Pest Megyei Európai Információs Pont érdeme is, az ócsai művésztelep sokszínűségével mára magát a bölcsőtelepülést is felemelte Európa térképére.

Mikicsi Ádám

Pályázati felhívás

Magyar Universitas Program
– Kortárs Képző- és Iparművészeti Pályázatok –
A pályázat száma: KKIP0012-B/2006.

A Nyíregyházi Főiskola új kollégiumi épületének létesítéséhez kapcsolódva, a Nyíregyházi Főiskola Hallgatói Centrum Közhasznú Társasága és a STRABAG Rt. megbízásából, a Kortárs Művészeti Zsűri nyilvános, egyfordulós, névaláírt pályázatot hirdet.

A pályázat tárgya:

A négy felújított kollégiumépület oldalfalán a végfal műszaki funkcióját is ellátó homlokzati dekoráció.

Helyszín:

Nyíregyháza, Sóstói út 31/b. sz. alatti négy épület.

A mű létrehozásához rendelkezésre álló maximális összeg bruttó 24.528.000,- (Huszonegygyémillió-öttszázhuszonnyolcezer) forint.

A pályázaton az a természetes személy, vagy személyek csoportja (a pályamű szerzője) vehet részt, aki/amely vállalkozik a pályázati kiírásban közzétett feladat elvégzésére, és a pályázati kiírás feltételeit magára nézve kötelezőnek fogadja el.

A pályázat benyújtása regisztrációs díjhoz kötött.

A pályázatok beérkezési határideje:

2006. január 4. (csütörtök) 16.00 óra.

A pályázati kiírás elérhető és további információ kapható a www.art-universitas.hu honlapon, valamint a pályázatot lebonyolító Építészforum Kiadói Kft.-nél, munkanapokon 9–15 óra között a **06-20 563-1692** információs telefonszámon. (Cím: 1063 Budapest, Szondi utca 76. fsz. 3.)

Pályázati felhívás

A Magyar Alkotóművészeti Közalapítvány a 15/1995. (XII. 29.) MKM rendeletben foglalt hatáskörében eljárva pályázatot hirdet az alábbi műteremlakás bérletére:

Budapest, XIII. ker. Radnóti Miklós u. 38. VI. emelet 29.

(162 m² alapterületű, melyből a műterem: 39 m²)
A műteremlakás előzetes egyeztetés után megtekinthető.

A pályázatok beadásának határideje:

2006. január 11.

Postacím:

Magyar Alkotóművészeti Közalapítvány
1054 Budapest, Báthori u. 10.

A pályázat részletes feltételeit tartalmazó űrlap beszerezhető a helyszínen a műteremlakás megtekintésekor vagy a Magyar Alkotóművészeti Közalapítvány titkárságán (1054 Budapest, Báthori u. 10. II. em.), illetve a Magyar Alkotóművészek Országos Egyesületének titkárságán (1054 Budapest, Báthori u. 10. II. em.).

A lakás megtekintése érdekében időpont a **06-30/670-2804**-es, valamint a **06-1/428-5000**-es telefonszámon egyeztethető.

Felhívjuk a pályázók figyelmét arra, hogy a pályázathoz kötelezően csatolni kell a művész részletes szakmai önéletrajzát, eddigi munkásságát áttekintő, legfeljebb 4-5 oldalas sokszorosított dokumentációt vagy nyomdai úton előállított katalógust, valamint a műterem használata során megvalósítani kívánt munkatervet.

Ennek hiányában a pályázat érvénytelen.

A pályázatok elbírálására előreláthatólag

2007. januárjában kerül sor, melynek eredményéről a pályázókat személy szerint értesítjük.

Magyar Alkotóművészeti Közalapítvány Kuratóriuma

MAKtár

A Magyar Alkotóművészeti Közalapítvány havilapja

Megjelenik: 10 000 példányban

Kiadja: a Magyar Alkotóművészeti Közalapítvány

Asztalosné Zupcsán Erika ötlete alapján alapította a MAK

Felelős kiadó: dr. Ferenczy-Nagy István, a kuratórium elnöke

Felelős vezető: Asztalosné Zupcsán Erika, igazgató

Főszerkesztő: Nemes Attila

nemes.attila@maktar.hu

Társ szerkesztő: Kóhalmi Andrea

kohalmi.andrea@maktar.hu

A szerkesztőség munkatársai:

Gömöri Beáta, Büki Attila, Györi Márton, Reich Éva,

Zielinski Tibor

szerkesztoseg@maktar.hu

Szerkesztőség:

1054 Budapest, Báthori u. 10.

Telefon: 428-5001

Fax: 473-1613

Layout, nyomdai előkészítés

Tiszai Szilárd, Szász Julianna

www.sealart.hu

A MAKtár digitális változata megtalálható:

www.maktar.hu oldalon

Nyomdai előállítás:

Press+Print Kft

Felelős vezető: Tóth Imre, igazgató

www.press-print.hu

e-mail: pressp@press-print.hu

ISSN: 1786-7525

Címlapon:

Borkovics Péter: Zöld galaxis

MAK

MAGYAR ALKOTÓMŰVÉSZETI
KÖZALAPÍTVÁNY

Áldott karácsonyt és boldog újévet kívánunk!